

JAARGANG 17
NR. 4 - OKTOBER 1999

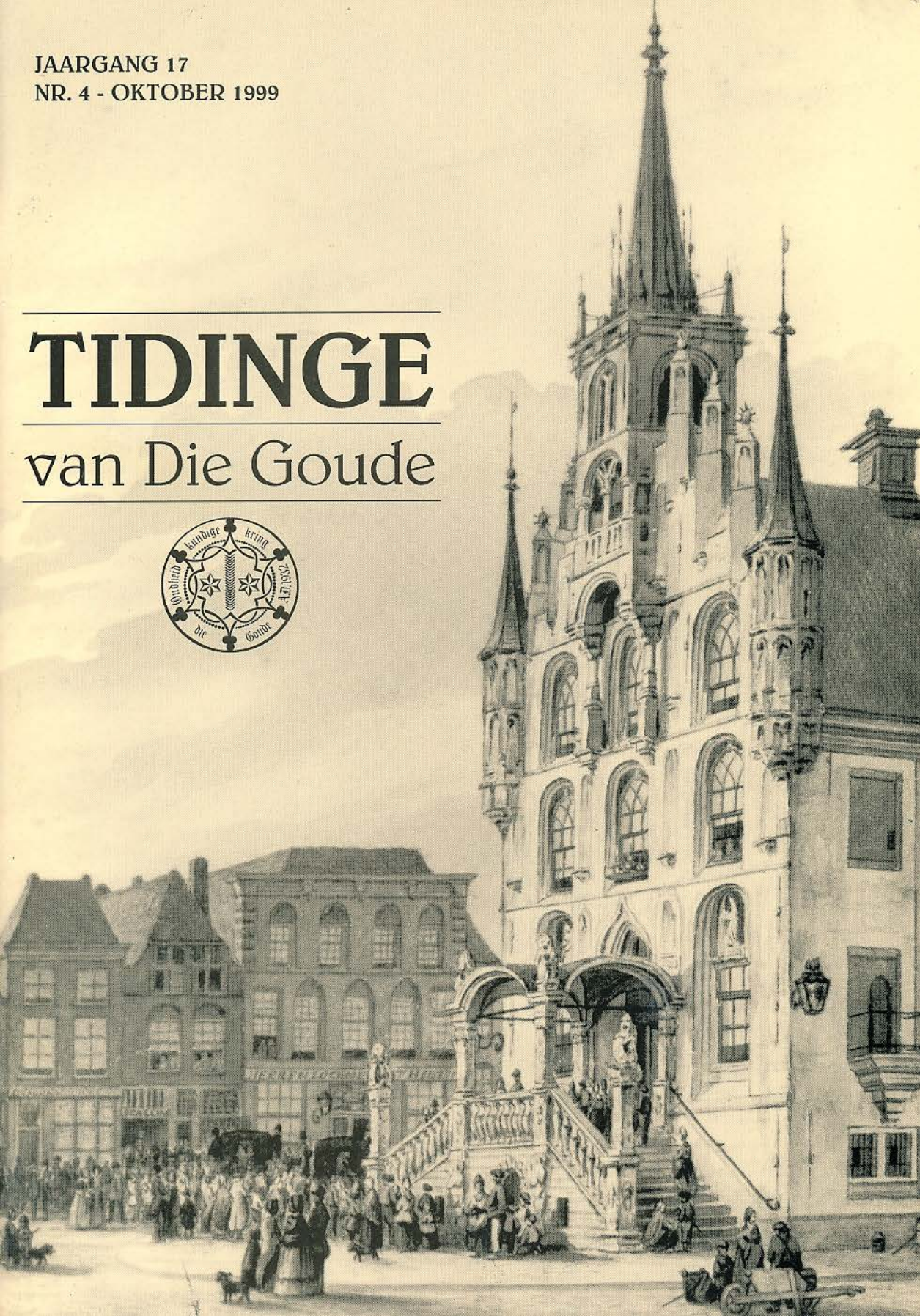

TIDINGE

---

van Die Goude

TIDINGE VAN DIE GOUDE

Mededelingenblad Oudheidkundige Kring "Die Goude"

Redactie:
Jaap Rebel, Henny van Dolder-de Wit,
Jan Kompagnie, Nico Habermehl
Redactieadres: Westhaven 43,
2801 PL Gouda

Jaargang 17, No. 4 - Oktober 1999

Secretariaat:
Postbus 307,
2800 AH Gouda (tel. 0182 - 517054).
penningmeester/ledenadministratie:
R.F. Stijnis, Vlietenburg 32,
2804 WT Gouda (tel. 0182 - 532278).

Postrekening nr. 39.70.93, t.n.v. "Die Goude", Gouda

GOUDSE KLOOSTERS IN DE MIDDELEEUWEN (10 en slot)

De Reguliere kanunniken van Stein.

Henny van Dolder - de Wit

De oprichting.

De reeks over Goudse kloosters eindigt met de lotgevallen van de Reguliere kanunniken van Stein, die in 1551 in Gouda arriveerden, lang nadat de tijd van het bouwen van nieuwe kloosters was verstreken. De oorsprong van hun bestaan lag aan de Jeruzalemstraat, waar zij omstreeks 1398 een geestelijke gemeenschap vormden als tertiariissen van de derde orde van Sint Franciscus. Daar zich steeds meer broeders bij hen voegden, kwam er behoefte aan een ruimere behuizing, wat resulteerde in de aankoop van een stuk grond in het Land van Stein. Het was een erfpachtgoed van Jan de bastaard van Blois, die in 1419 toestemming gaf om er een klooster te bouwen. Het nieuwe klooster, dat de naam 'Emmaus' kreeg, werd ruim bedacht met schenkingen, waaronder legaten en erfenissen en mede door een voortvarende aankoop van land nam de welvaart toe. Reden waarom de broeders in 1449 door de Goudse vroedschap de plaats van een hoge en een lage heemraad kregen aangeboden, een gebaar wat door de Goudse burgers met scheve ogen werd aangezien. Om aan die onvrede een eind te maken, trof de stadsregering een regeling met de Regulieren, waarbij een maximale grens werd gesteld aan hun inkomen.

De orde.

Waarschijnlijk namen de broeders ten tijde van hun verhuizing naar Stein de regel van Sint Augustinus aan, daarin nagevolgd door andere kloostergemeenschappen, waaronder Sion (Delft) en Den Hem (Schoonhoven). Bisschop Frederik van Blankenheim verbond hen, ter bevordering van de uniformiteit in het 'Generaal kapittel der Reguliere kanunniken'; omstreeks 1460 sprak men van 'Het Kapittel van Sion'.

Het leven in het klooster.

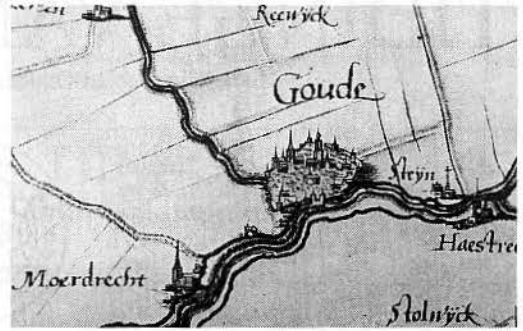
Reguliere kanunniken, ook wel Augustijner koorheren genoemd, leidden een beschouwend leven. Een belangrijk deel van de dag werd doorgebracht met het bidden van de getijden. Het was vroeg opstaan geblazen, want 's morgens om half zes luidde de klok voor het eerste koorgebed, de Prime; voor het laatste, de Metten, verzamelde men zich 's nachts om twaalf uur in de kloosterkerk. Daarnaast werd de nodige handenarbeid verricht, dat in het Steinse convent voornamelijk bestond uit schrijfwerk. In het scriptorium trof men onder meer "vijff scieff-stoelen mit pulmenteren (lessenaars) ende ander resscappen (gereedschap) en staende kistjes". Er werd weinig aandacht besteed aan zielzorg, apostolaat of pastorale bediening, behalve wanneer het broeders betrof die een aanstelling kregen als rector van een klooster.

Erasmus (1466/1469-1536) en de kloosterbibliotheek.

Van 1486 tot 1491 verbleef de bekende humanist Erasmus bij de Regulieren, wat in later tijd aan het klooster een zeker aureool gaf. Op 25 april 1491 werd hij in Utrecht tot priester gewijd door Hendrik van Bergen, bisschop van Kamerijk, maar in 1517 ontsloeg paus Leo X hem van zijn geloften. Uit brieven die later door Erasmus zijn geschreven blijkt dat hij geen prettige herinneringen bewaarde aan zijn verblijf in Stein. Dit betrof niet alleen de volgens hem ongezonde omgeving, maar ook de weinig godvruchtige leefwijze van de bewoners. Het is te begrijpen of zijn oordeel in dit geval onpartijdig was. Erasmus' wankele gezondheid was voor de prior reden om hem van een aantal kloosterplichten te ontslaan, wat betekende dat er veel tijd overbleef om te lezen en te studeren. De jonge geestelijke zal ongetwijfeld vele uren hebben doorgebracht in de bibliotheek, want die was rijk voorzien van boeken, met name op theologisch gebied. Op de planken stonden ook werken van klassieke schrijvers en boeken die handelden over geschiedenis en geneeskunde. Enkele zeldzame oude drukken, incunabelen en handschriften waren hoofdzakelijk bestemd voor de kerkelijke dienst.

De gebouwen.

Op 16 juli 1549 brandde een flink gedeelte van het Steinse convent af, volgens de een door onvoorzichtigheid van de kanunniken, anderen houden het op moedwil. De ongetwijfeld hoge kosten van herbouw en een toenemend gevoel van onveiligheid op het platteland brachten de broeders tot het besluit naar een ander onderkomen uit te zien. Op 18 oktober 1549 ontving het Goudse stadsbestuur een verzoek van de Regulieren om zich aan de Raam, in

Het klooster 'Emmaus' in het land van Stein, tussen Gouda en Haastrecht. Detail uit een kaart van C. Sgrooten (ca. 1570).

Mariënsterre, te mogen vestigen. Nadat de onderhandelingen over het in verval geraakte Birgittenklooster waren afgerond (zie vorige aflevering), verlieten de broeders in 1551 hun gehavende convent op weg naar een geborgen plek binnen de Goudse stadsmuren. De gebouwen van Mariënsterre werden met voortvarendheid bewoonbaar gemaakt, onder de bezielende leiding van de jonge Wouter Jacobsz Maes (1521/22-1595), die een jaar eerder, in 1550, tot prior was benoemd. Nadat de behuizing op orde was gebracht volgde de bouw van een kapel, waarvoor in 1554 een contract werd gesloten met de architect Cornelis Frederiksz 'van Montfoort'. Hij had ook omstreeks die tijd de leiding bij de herbouw van de St.-Jans- kerk na de fatale brand van 1552.

Het contract' bevat een uitgebreide beschrijving van de gebruikte materialen, maar geeft te weinig details om tot een serieuze reconstructie te komen. De termen oud koor, nieuw koor, huys, convent en kerk worden naast en door elkaar gebruikt. Behalve dat meester Frederiksz 63 Carolus guldens ontving "...om tgeen te coopen dat tot dit werck van noode sal wesen" kreeg hij ook de beschikking over circa 30 eikenbomen "als der int convent van Steyn ende mede voor het convent staen". De nieuwe kerk moet naar schatting ongeveer 15 meter lang en 7 1/2 meter breed zijn geweest.

Voor Gouda is de informatie over de gebrandschilderde glazen van belang, omdat deze als door een wonder gespaard zijn gebleven. In het contract staat dat er 'elf schone glasvensters' moesten komen, "...met een steen kesyn met een raem". Tussen 1556 en 1559 werden zeven gebrandschilderde voorstellingen aangebracht, waarvan wordt aangenomen dat ze afkomstig zijn uit het atelier van Dirck Crabeth. Als dit waar is, moet er bij de glazeniers een hectische

Schrijvende monnik in een scriptorium.

drukte hebben geheerst, want in dat korte tijdsbestek leverde het bedrijf ook drie grote Glazen² aan de St.-Janskerk, waaronder het bijna twintig meter hoge 'Koningsglas', gesponsord door Filips II. De veel kleinere glazen in de kloosterkapel werden geschonken door welgestelde Goudse ingezetenen, zoals burgemeester Jan Gerritsz Heye, de bierbrouwer en tollenaar Dirck Cornelisz van Reynegom en een vijftal min of meer hoge geestelijken. Gebrek aan sponsors kan een van de redenen zijn, waarom de serie niet werd voltooid. Iconografisch gezien ontbreken er tussen het Glas waarin de Kruisdraging (61) en de Opstanding (62) zijn afgebeeld enkele voorstellingen, zoals een Kruisiging, een Graflegging en de Hellevaart³.

Het is ook mogelijk dat er tóch elf Glazen waren, waarvan er vier in de roerige periode na de Opstand van 1572 zijn gesneuveld bij de plundering van het klooster. De kerk was in gebruik bij een scheepstimmerbedrijf, iets dat in een dergelijke kleine ruimte niet bevorderlijk zal zijn geweest voor de kwetsbare beglazing. De aanwezigheid van slechts zeven ontwerptekeningen (cartons), pleit echter weer tegen deze veronderstelling.

De ondergang.

Van de laatste broeder die in 1572 de poort van het convent achter zich sloot wordt verteld, dat hij een keramiek reliëf met de afbeelding van Erasmus meenam, dat later in bezit kwam van de Goudse Librije (nu in het Stedelijk Museum). Historisch is dit echter (nog) niet bewezen. Men kan zich afvragen of zonder de omkeer de broedergemeenschap aan de Raam nog een toekomst had. Zoals ook in andere kloosters, heerste er bij de kanunniken bepaald geen opgewekt godsdienstig leven. Dit blijkt uit een visitatierapport, opgesteld door priores van Sion en Den Hem, na een bezoek aan het Regulierenklooster. Het vermeldt zaken die grotendeels in strijd waren met de religieuze tucht, waarop men meende zware straffen te moeten stellen. Dit resulteerde in strenge voorschriften, met name wat betreft de aanwezigheid van ketterse boeken. Het klooster leidde in de laatste jaren voor 1572 een kwijnend bestaan, slechts bewoond door de prior, de subprior, de procurator, drie priesters, een diaken en drie donaten⁴.

De Regulieren die in Gouda bleven wonen kregen een alimentatie van de stad. In 1587 waren dat Cornelis Fonck, Harmen Jansz Bly en Wynand Jaspersz die ieder 120 gulden ontvingen, Cornelis Jansz Volpens kreeg 72 gul-

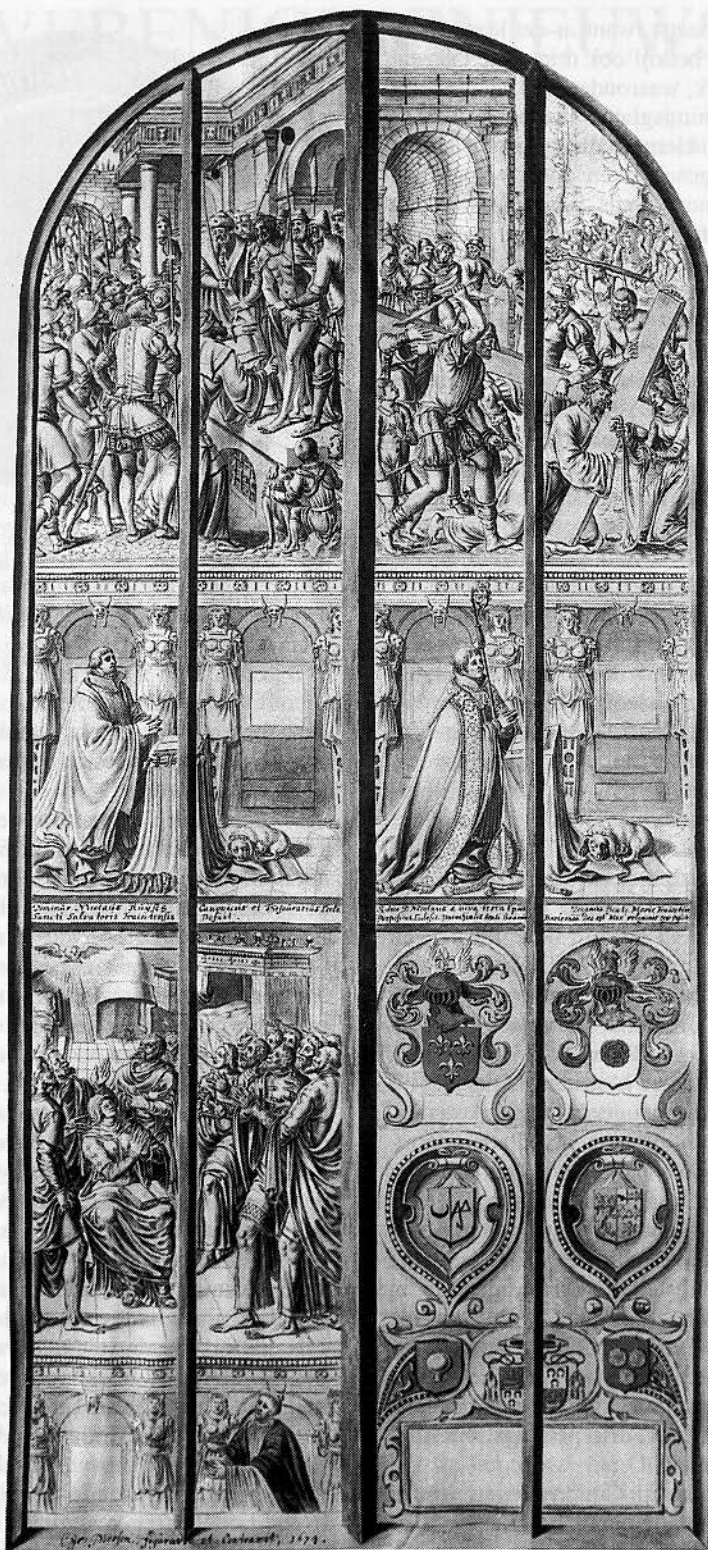

*Het reliëf met het portret van Erasmus, dat door een monnik zou zijn meegenomen uit het klooster aan de raam.
Randschrift: Desiderius Erasmus - (te) Gouda verwekt - (te) Rotterdam geboren anno 1467 (op) 28 oktober. Overleden (te) Basel - anno 1536 (op) 12 juni.
Stedelijk Museum Gouda, foto: Wim Scholten.*

den, Cornelis Adriaensz Diephorst en de prior Wouter Jacobsz moesten genoeg nemen met 60 gulden de man.

Bij het overlijden van Harmen Jacobsz Bly in 1599 trof men in zijn huis 195 boeken aan, die allen werden geïnventariseerd. Bij notariële acte van 23 november 1602 besprak Cornelis Diephorst voor een bedrag van 1200 gulden in het Oudemannenhuis twee kamers, waarvan er een was bestemd voor bewoning, een zogenaamde 'prove'⁵. In de andere kamer werden goederen en boeken van het convent opgeslagen, om ze daar te bewaren "...sonder de selve te mogen vercoopen, vervreemden ofte oock tot eygenschap van de huysse te houden, dan alleenlyck bij gelegenheit vrij te mogen besigen". Na veel getouwtrek tussen erfgenamen, regenten van het Oudemannenhuis en stadsbestuur werden de boeken, 304 in getal, in 1641 overgebracht naar de St.-Janskerk, waar sinds 1594 de Goudse Librije was gevestigd. Omdat niet alle Librijemeesters de inhoud ervan op prijs stelden, werden veel boeken in de loop van de tijd verkocht. De Goudse Librije, nu gevestigd in het Streekarchief Hollands Midden te Gouda bezit nog enkele fraaie handschriften, zoals een 366 bladzijden tellende bijbel in uiterst klein, maar duidelijk en regelmatig schrift. Broeder Cornelis Ambrosius, waarschijnlijk een kloosterling van Stein, schreef het in een half jaar tijd. De Koninklijke Bibliotheek te 's-Graven-

In 1674 tekende Christoffel Pierson Glas 21 met drie van de zeven kloosterglazen, zoals ze bijna drie-en-een-halve eeuw waren opgesteld in het koor van de St-Janskerk. AHGG, verf op kalfsperkament. Foto: Wim Scholten.

hage bezit een Getijdenboek met 241 perkamenten bladen, dat in 1448 in het scriptorium van Stein werd vervaardigd.

De laatste prior: Wouter Jacobsz (Maes).

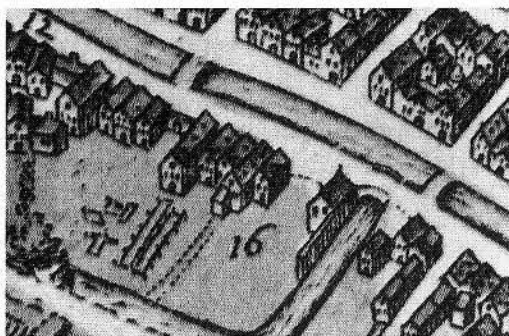
De prior van de Regulieren, Wouter Jacobsz, vluchtte over Utrecht naar Amsterdam, waar hij op 10 juli 1573 werd aangesteld als zielzorger (en later min of meer als pater) van de Nieuwe Nonnen. Hier begon hij met het opschrijven van allerlei geruchten die hem vanuit het gehele land bereikten, wat de basis werd voor zijn bekende 'Dagboek'. Toen op 26 mei 1578 de Omwenteling in Amsterdam plaats vond, vluchtte Wouter naar Montfoort, waar burggraaf Johan het rooms-katholieke geloof trouw was gebleven. De Goudse Agnietenzuster Marritgen Govertsdochter had er een huis gehuurd, waarin de gewezen prior op 6 juni 1578 met haar zijn intrek nam. Daar vervolgde hij zijn dagboek, maar op 19 juli 1579 breekt de tekst abrupt af en werd er lange tijd niets over hem vernomen.

Het Dagboek is een waardevol document en vrij betrouwbaar; soms heeft het de vorm van een ooggetuigeverslag, nadat Wouter zich vermomd buiten Amsterdam begaf, om persoonlijk de situatie in dorpen en steden te aanschouwen. Over de plundering van zijn eigen klooster schrijft hij: "Potten, pannen, ketelen, yserwerck, coperwerck ende timmerwerck, 't is al wech. Linne, wolle, bedde en bolster ende alle andere huysraet, dit is sulx verduystert datter niet of te vinden en is". Hij vernam in juni 1573 "...dat mede die glazen van ons convent al uuytgesmeten waren, met verder bederfnisse van al wat daer mocht wesen, principael die kerkce aengaende".

In 1587 dook Wouter weer op in Gouda, evenals zijn medebroeders Harmen Jansz Bly en Cornelis Diephorst, wat blijkt uit de door hen aangevraagde alimentatie. Wouter overleed op 25 februari 1595 en werd op 5 maart in de St.-Janskerk begraven.

Hoe het verder ging met de 'Regulierenglazen'.

Op 19 november 1576 werd het Regulierenconvent door het stadsbestuur voor afbraak verkocht. Op 8 februari 1580 onderging de kapel eenzelfde lot. Met uitzondering van de Glazen en de vloer mocht de sloper alle vrijkomende materialen behouden "...t zy hout, yser, steen ende anders daer van comende ende daeraen behorende". In datzelfde jaar werden de zeven gebrandschilderde glazen in opdracht van het stadsbestuur naar de Sint-Jan overgebracht, met

De lege erven aan de Raam na afbraak van het klooster. Detail uit een plattegrond van F. Hogenberg (1585).

de bijbehorende cartons, waarvan slechts enkele stukken ontbreken. Het is wel zeker dat Wouter Crabeth, die verantwoordelijk was voor het onderhoud van alle Glazen in de kerk ze met zijn knecht Jan Woutersz in de nog blanke Glazen 20 en 21 in het koor heeft gezet⁷. Het moet een heel karwei zijn geweest, waarbij in de randen flink werd gesneden. Ter herinnering aan de herkomst werd rechts onder in Glas 21 een vierregelig rijm aangebracht. Het luidt:

Dese twee glazen hier staende present
Zijn 't Reguliers Convent eerst toe ghedocht
En als 't clooster terneer lach heel gheschent
nu hier belent en ter oirber ghebrocht
(nu hier terechtgekomen en tot nut gemaakt).

De originele tekst is nog in de Glazen 20 en 21 aanwezig.

De vraag is waarom het protestantse stadsbestuur juist de Regulierenglazen heeft beschermd. Eerbied voor de portretten van de schenkers lijkt uitgesloten, hoewel enkele van hen nog in leven waren, maar omwille van hun sympathie voor het Spaanse bewind waren uitgeweken naar elders. Meer voor de hand liggend is het feit dat het onderwerp iconografisch uitstekend paste in de beglazing van de kooromgang van de kerk, als aanvulling op de Glazen die het leven van Johannes de Doper uitbeelden. Wouter Jacobsz moet bij zijn terugkeer in Gouda wel zeer verrast zijn geweest om de verloren gewaande Glazen van zijn kapel in de St.-Janskerk aan te treffen.

Naar de Van der Vormkapel.

In de vergadering van de Restauratiecommissie voor de St.-Janskerk op 11 december 1926, maakte ir. J.L. Schouten, die van 1900 tot 1936

D's Nlasty

Fogant Doofse	2	8	12 8/16
Wout Jaco	2	8	12 8/16
Pater Wouter Jacobs	2	8	12 8/16
Deur Kerk van Goudse D'gilde	0	15	3 8/16

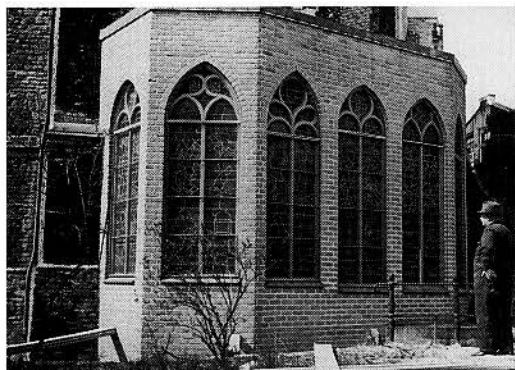
In de jaarrekening over 1595 van de St-Janskerk wordt de naam van 'pater Wouter Jacobs' summier vermeld als hij in de week van 5 maart wordt begraven.

de leiding had van de conservering van de Goudse Glazen, de leden van de Restauratiecommissie opmerkzaam op de historische en kunstzinnige waarde van de "kloostervensters van Stein". Hij suggereerde om aan de sinds 1580 bestaande toestand een eind te maken en de glazen in hun oorspronkelijke verband in een kapel te plaatsen. In 1927^s werden de Glazen uitgenomen voor een provisorische restauratie in atelier "Het Prinsenhof" te Delft. De lege vensterkozijnen werden respectievelijk gedicht met een houten schot en blank glas. Daar de financiën het niet toelieten om een kapel te bouwen, rees de vraag: "wat nu te doen met de glasfragmenten?". Verschillende mogelijkheden passeerden de revue. Schouten was er een voorstander van om aan de noordwestzijde van de kerk, tussen de Glazen 1 en 2 een kapel te bouwen. Hij achtte dit een aanwinst "voor die hoek van de kerk" en een gunstige plaats voor "de raampjes zelf". Dr. Jan Kalf, voorzitter van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg gaf er de voorkeur aan om ze een plaats te geven in het koor van de Gasthuiskerk aan de Oosthaven, waar toen het stadsarchief en de Librije waren gevestigd. In afwachting van wat de besprekingen met Monumentenzorg zouden opleveren, werd in mei 1929 een 'Kapelcommissie' opgericht, bestaande uit oud-burgemeester Ulbo J. Mijs, burgemeester E.G. Gaarlandt, A. Hoyneck van Papendrecht, jhr. dr. W.A. Beelaarts van Blokland, ir. J.L. Schouten en kerkvoogd C. van Krimpen. Geldgebrek en onzekerheid over subsidies van het Rijk en de Provincie verhinderden de commissie om actie te ondernemen.

Inmiddels was er een andere plaats bedacht voor de bouw van een kapel, wat blijkt uit het werkverslag over 1931. De 'aangeduide poort-

doorgang' onder Glas 17 was weer geopend, onder meer "om later eventueel tot toegang naar de zevenvensterige kapel te kunnen dienen". In 1933 kregen de Glazen 20 en 21 weer een kleurig aanzien, nadat ze waren gevuld met stukken gebrandschilderd glas, die bij de restauratie door nieuwe waren vervangen, nu de 'Mozaïekglazen' genoemd. Dat jaar bracht ook een grote verrassing: een "Rotterdamsch kunstvriend", wiens naam voorlopig geheim moest blijven, had zich bereid verklaard de restauratie van de Glazen (geschat op f 20.000,-) te bekostigen. Daardoor was het mogelijk om ze naar voorbeeld van de cartons in de oorspronkelijke staat terug te brengen. Toen de gulle gever, de heer Willem van der Vorm te Rotterdam, directeur van de Holland Amerikalijn, eind 1933 beloofde om ook het geld voor een kapel beschikbaar te stellen, werd een stukje van de Willem Vroesentuin door de het bestuur van het Oudemannenhuis beschikbaar gesteld voor de bouw van een kapel aldaar. Aan de meer dan welkome gift was één voorwaarde verbonden: "dat in de kapel zal worden aangebracht een gedenkplaat, die de gever wil doen plaatsen ter nagedachtenis aan zijn overleden moeder"⁹. Een van de twee architecten¹⁰ die het opzicht over de restauratie van de kerk hadden, de heer W. Kromhout, kreeg opdracht het ontwerp te maken. Inmiddels was door de kerkvoogdij aan de zuidzijde van het koor een noodkapel gebouwd, waarin de zeven gerestaureerde vensters een tijdelijk onderkomen kregen.

Van onder Glas 14 werd de Van der Vormkapel via een portaal en een gang verbonden met de kerk. Nadat de Glazen waren geïnstalleerd, volgde op 17 september 1934 de officiële overdracht aan het kerkbestuur, naar de wens

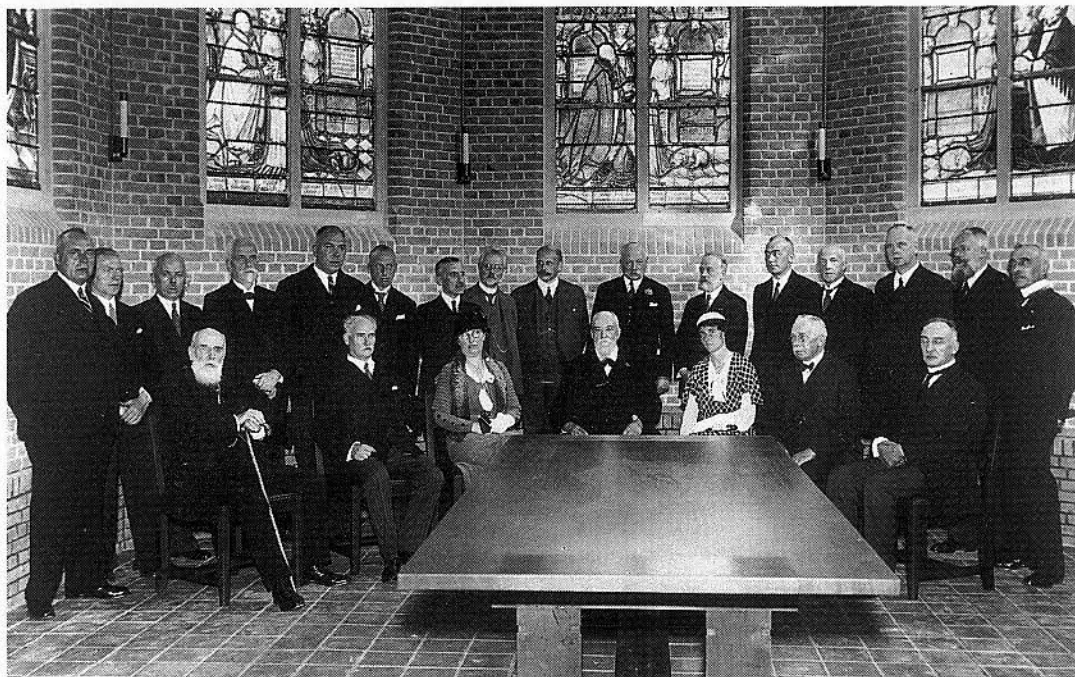

De uit 1933 daterende noodkapel voor tijdelijke berging van de zeven gerestaureerde Glazen was gesitueerd aan de zuidzijde, onder Glas 17. AHGG, foto: W. de Jong.

van de schenker "zo eenvoudig mogelijk en zonder aanwezigheid van de pers". De noodkapel verdween en eind 1934 werd de Kapelcommissie ontbonden. Als aandenken aan ir. J.L. Schouten, die toen de leeftijd van 83 jaar had bereikt en aan wiens tomeloze inzet de restauratie van de kloosterglazen en de bouw van de kapel voor een groot deel was te danken, werd diens 'kop', uitgehouwen in zandsteen boven de zij-ingang geplaatst. De sculptuur werd vervaardigd door de Amsterdamse beeldhouwer Theo Vos. De aanleg van het plantsoen

rondom de kapel kon met een financiële bijdrage van het Oudemannenhuis worden vernieuwd.

De manier waarop de nieuwe kapel met de kerk was verbonden leverde het gebouwtje de bijnaam op van 'het wormvormig aanhangsel van de Sint-Jan'. Anderen waren van mening dat het uitzicht op het weidse koor van de kerk voorgoed was verstoord. Nog steeds is die kritiek niet verstomd en het is waar, de kapel verdient geen schoonheidsprijs. Hoe het ook zij, in het interieur komen de kloosterglazen prachtig tot hun recht. Niet alleen bij daglicht, maar ook wanneer de kapel bij avond in gebruik is, geven de van binnenuit verlichte Glazen aan de Willem Vroesentuin een sprookjesachtige aanblik. In de Glazen herkent men personen die in de geschiedenis van de Goudse kloosters een rol speelden: bisschop Nicolaes van Nieuwland, de kanunnik Nicolaes Ruysch en de paters van de kloosters Sint Margriet en Sint Marie. In de kerk zelf ziet men bisschop Joris van Egmond, de deken Herman Lethmaet en nogmaals Nicolaes Ruysch. Zo komen veel lijnen uit de Goudse geschiedenis tezamen in en rond de aloude Sint-Janskerk. Tussen de Raam en de Vest houden straatnamen als Regulierenhof en Wouter Jacobszert de herinnering aan het klooster en haar laatste prior levend.

De ingebruikneming van de Van der Vormkapel op 17 september 1934. In het midden voor de tafel ir. J.L. Schouten, staand achter hem Willem van der Vorm. AHGG.

De architect van de kapel, W. Kromhout, maakte deze foto van het interieur. De oorspronkelijke bestemming was een vergaderplaats voor de Restauratiecommissie. Links boven in de schoorsteenwand de bronzen gedenkplaat. AHGG, foto: W. Kromhout (1934).

Van kloppen en beeldhuisjes tot het laatste klooster.

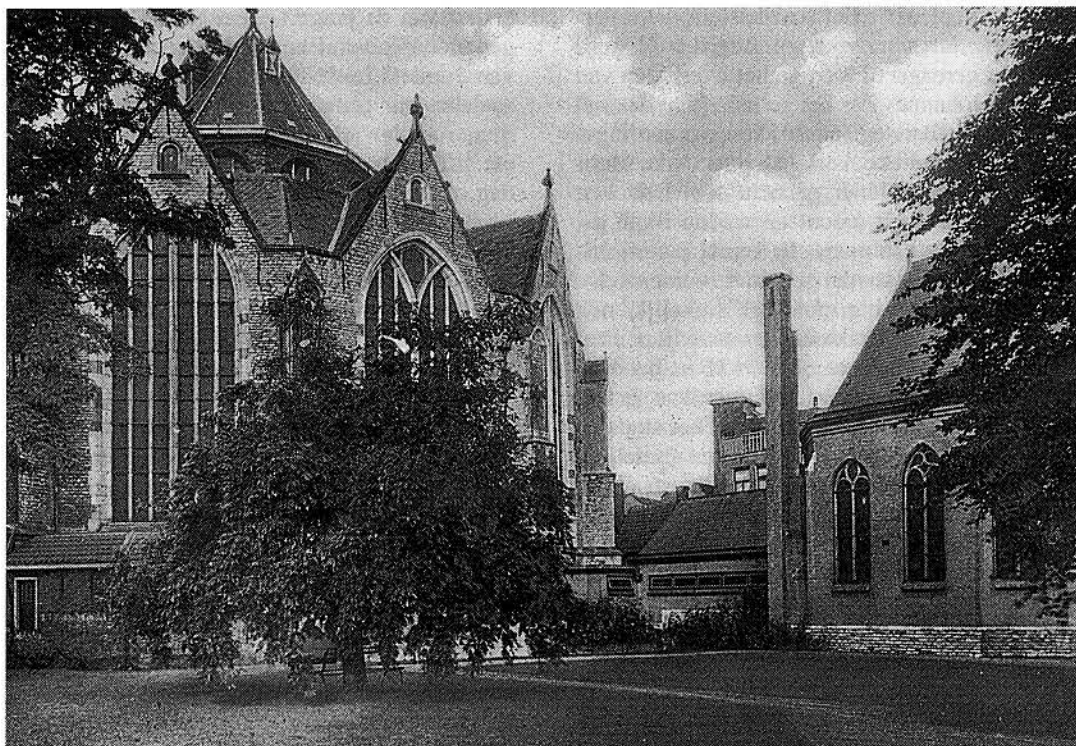
Met de opheffing van de kloosters en het vertrek van de kloosterlingen verdween een deel van de rooms-katholieke bevolking en kreeg de structuur van de stedelijke samenleving een geheel ander karakter. Er kwam, ook in Gouda, een grote instroom van vluchtelingen, afkomstig uit Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden die omwille van de godsdienstvrijheid in Hollandse steden hun heil zochten. Oude kloostergebouwen werden afgebroken, of ingericht voor lakennijverheid en tapijtweverij, wat aan de industrie in de eerste helft van de zeventiende eeuw een flinke impuls gaf.

Ook was het niet zo dat na 1572 de Goudse burgers zich van de ene op de andere dag van Rooms tot Calvinistisch bekeerden, evenmin als de leden van het stadsbestuur. Zoals vele anderen hadden ook zij familieleden die pries-

ter waren en zelfs zoons of dochters in een klooster. Deze oorzaken zullen ertoe hebben bijgedragen dat het stadsbestuur in 1594 besloot dat "...in 't poinct van de religie...(niet) yemandt in de vrijheydt sijnder conscientie eenichsins soude worden beswaerd't ofte geinquieteert (verontrust)". Ondanks herhaalde vermaningen van de Staten van Holland en de strenge regels van de plakaten om harder op te treden tegen de katholieken, hield men zich aan de Erasmiaanse traditie van verdraagzaamheid. Zo gebeurde het dat de rooms-katholieke kerk weer groeide en niet alleen in Gouda. Dit paste echter niet in het toenmalige staatsbestel: men vocht tegen het rooms-katholieke Spanje, dus was iedere rooms-katholiek gevaarlijk. De protestanten, die hun geloofsvrijheid duur hadden gekocht, verzetten zich fel tegen alles wat met de door hen zo verfoeide godsdienst te maken had. Een gereformeerde (lees: hervormde) kerkenraad had in die tijd veel zeggenschap. Zij bewaakte het morele peil van de gemeente en bepaalde wie er voor ondersteuning in aanmerking kwam. Met name 'Paepsche stoutigheden' werden als een bedreiging van de 'zuivere leer' ervaren.

Al spoedig na de opheffing van de kloosters, waren de eerste rooms-katholieke geestelijken al weer actief in Gouda. Gelijke tred houdend met het toenemend aantal rooms-katholieken¹¹ groeide het getal van schuilkerken op verschillende plaatsen in de stad. Enkele gedeputeerden van de Synode vroegen in 1636 aan de kerkenraad om inlichtingen over "de enormiteiten van de paapse samenkomsten in Gouda". In 1644 werd zelfs verzocht om de helpende hand te bieden bij het vaststellen van middelen "waerdoor het aanwassende en afgodische pausdom ingebonden en meer en meer tegen gegaen sal werden". In 1646 kwam aan het licht dat er op sommige plaatsen in de stad openlijk handel werd gedreven in kruisbeelden, rozenkransen en "andere pauschelijke en superstitieuze instrumenten tot groot scandael en spot onser religie". Bij nader onderzoek bleek dat zelfs de eigen lidmaten 'crucifixen en paternosters' verkochten. Zij werden bezocht door een predikant en kregen de vriendelijke raad "tot nalaeten van sulck coopmanschap". Het was kennelijk een lucratieve nering, want in januari 1647 werd het verbod nog eens aangescherpt.

Een grote zorg was ook het optreden van zogenaamde klopjes, ongehuwde, celibatair levende vrouwen, die zich in dienst stelden van de katholieke kerk, doorgaans onder bescher-

De kapel in de Willem Vroesentuin met links het koor van de St. Janskerk (ca. 1938).

ming van een priester. Zij hielden zich voornamelijk bezig met het geven van onderwijs aan kinderen. De eerste klachten over hun optreden treft men aan in 1623, zij werden echter door het stadsbestuur betrekkelijk met rust gelaten. Bij uitzondering kregen twee kloppen in 1653 ieder vijftig gulden boete "omdat sij de kleine kinderen dagelycks hebben gecatechiseert". Vooral een klop in de Keizerstraat, Neeltje Wouters genaamd, was zeer actief. In 1657 werd zij aangeklaagd door ene Cornelis Adriaensz van Doorn wegens het geven van catechisatie aan jonge kinderen. Hij beschuldigde haar ervan dat ze niet alleen zijn zoontje naar de godsdienstlessen had gelokt, maar "oock tot het gebruyck van haer sacrament in de misse", nadat de jongen bij de minderbroeders had gebiecht. Toen Van Doorn haar bij hem thuis ter verantwoording riep, bekende zij meteen, zeggende "alles gesciet te sijn voor de gratie Gods, niet vresende voor praedicanten en burgemeesters, altyt bereyt synde haer selven daer voor te verantwoorden". In 1662 rapporteerde dominee Johannes Sceperus na een huisbezoek "...dat in de Keyserstraet eenige leedemaeten hadden geclaegt over sommige insolventien en

scandaleuse propoosten (voorstellen), gevoert bij eenige Paepsgesinden, tot blaeme van de gereformeerde religie. Meede dat [sij] verstaen hadden van het timmeren eeniger huijskens, bij forme van een clooster in de Keyserstraet". Gewoontegetrouw werd er beklag gedaan bij de magistraat.

In 1664 bezochten kinderen van gereformeerde ouders "en aanzienlyken uit dese stad" de klopschool van Geertruyt Bick, Die was gevestigd aan de Molenwerf (nr. 9, later het Tapijthuis genoemd), in de schaduw van de Sint-Jan. De predikanten spoorden de ouders aan om hun kroost naar gereformeerde schoolmeesters of -vrouwen te sturen. Kenmerkend voor de verdraagzaamheid van het stadsbestuur is een aantekening van september 1667, nadat er weer eens een beroep op de magistraat was gedaan om maatregelen te nemen tegen het optreden van katholieken: "...vermits tot noch toe niet en is worden vernomen dat eenige ordre tegen gemelte insolventien is gestelt".

In 1668 stonden er op sommige plaatsen in de stad nog enige oude "beeldenhuijsjes", waarbij naar gewoonte door katholieke burgers werd geknield, of zoals er staat geschreven "supersti-

tie wordt gepleegt". Het stadsbestuur werd verzocht ze te laten verwijderen. Begin 1671 werd geschokt gereageerd toen na het overlijden van dominee Johannes Zas het gerucht ging dat zijn huis aan de Kleiweg (nr. 35) zou worden ingericht als katholieke kerk. Dominee de Moor berichtte "dat het hujs, gecocht door Doncker, in welke nu noch woont de weduwe van ds. Zas saliger tot een paepsche kerck, jae bij nae tot een convent soude gebouwt werden". De weduwe Zas ontving, zoals gebruikelijk, nog een jaar lang het traktement van wijlen haar man en mocht tot december 1671 in het huis blijven wonen, dit werd 'het jaer van gratie' genoemd. In juli 1671 werd er bij het stadsbestuur al op aangedrongen te beletten "...dat het voorgenoomen gebouw noijt ofte eeniger tijt tot een Paepsche kerck gebruijckt sal worden". Maar de kerk kwam er toch en werd in 1672 "...met een groote confluentie (toeloop) van volck door een vreedem priester van buijten geintroduceert". De magistraat had deze keer wél actie ondernomen, want Walvis schrijft hierover: "Alles was bereid tot het maaken van een kerkplaatse benevens aarde; doch het werk wierd door de burgemeesteren verboden en slechts vergund boven onder het dak een klein vertrek op te maken". Walvis inventariseerde bij de opheffing in 1711 de in het schuilkerkje aanwezige goederen, waaruit blijkt dat het hoogstens vijftig zitplaatsen bevatte.

De laatste aantekening over een klop dateert van 27 juni 1726: "Is bekendgemaakt dat juffrouw Bos, een van de kloppen die al vele jaren van de burgemeesters toestemming heeft om school te kunnen houden, is overleden". Het eens zo strijdbare leger van klopjes was aan het uitsterven.

In de achttiende eeuw kwam de rooms-katholieke kerk in Gouda tot grote bloei, ondanks de naijver tussen enkele geestelijken onderling en conflicten tussen minderbroeders, jezuïeten en Jansenisten.

Zaten rooms-katholieke gelovigen in Gouda niet altijd op één stoel, ook de gereformeerde kerkenraad had de handen vol aan de gemeente die aan hun zorgen was toevertrouwd. De heersende toestanden in de stad zag men als een ernstige bedreiging voor de moraal van het kerkvolk. Met de zondagsrust bleek het treurig gesteld, herbergen, 'brandewijn-hujsen', bordelen, dansscholen en de kermis werden druk bezocht en behalve dat er flink werd gedronken, was ook het dobbelen (tuijsschen) uitermate populair. In 1676 werd opgemerkt "dat tot

bederf van de jeugd seer ongeregelt werd huis gehouden in seker herberg, genaamt "De Baeij van Jupiter". In 1678 werd een beroep op het stadsbestuur gedaan tegen het op zondag "krijen, roepen, allerlei groente te koop setten etc.". Drankmisbruik was aan de orde van de dag, zowel bij mannen als bij vrouwen en zelfs op begrafenissen vloeide de alcohol overvloedig. Wat de kerkenraad bovenal bedroefde was "dat soo veel onwetende menschen gevonden worden, die lange jaren ledematen geweest zijnde, Godt niet kennen". De acta van de kerkenraad schilderen een heel realistisch beeld van de stad Gouda in de zeventiende eeuw. Omstreeks 1700 verandert de toon van de kerkenraadsnotulen, de nadruk komt meer te liggen op de armenzorg en de diaconie kreeg de eerste hofjes van barmhartigheid onder haar beheer. Ook beroepingsprocedures van predikanten krijgen brede aandacht; het verzet van de kerkenraad tegen de rooms-katholieken verminderde zienderogen. Met de godsdienstvrijheid van 1795 kwam er aan de officiële vervolgingen een eind, al betekende dat niet dat nu alle problemen waren opgelost. Het zou tot het eind van de negentiende eeuw duren alvorens de verhouding tot de rooms-katholieke kerk verbeterde.

Waren er in 1662 en 1671 geruchten dat er een 'convent' zou worden gebouwd, in 1850 verscheen er aan de Westhaven (nr. 25) werkelijk een 'vrouwenklooster', maar in niets vergelijkbaar met de conventen uit vroeger eeuwen. Het werd geleid door de zusters Franciscanessen van de congregatie van Oudenbosch, die zich niet alleen bezig hielden met het geven van onderwijs, maar ook met het verplegen van zieken. Het naastliggende pand werd in 1879 in gebruik genomen als kapel. Nadat het lange tijd een belangrijke functie vervulde, verhuisden de religieuzen in 1962 naar het nieuwgebouwde 'Mariënsterre' aan de Ruys de Beerenbroucklaan. Na het vertrek van de laatste bejaarde zusters werd in 1998 dit laatste vrouwenklooster in Gouda door het Leger des Heils ingericht als onderkomen voor dak- en thuislozen. Er waren tot in de twintigste eeuw ook enkele religieuze broederschappen in Gouda, maar informatie of literatuur hierover is schaars. Misschien zal de Goudse rooms-katholieke kerkgeschiedenis ooit weer eens door iemand beoefend worden, Ignatius Walvis gaf in 1714 het goede voorbeeld!

Tenslotte...

De serie 'Goudse kloosters in de middeleeuwen' was een idee van de redactie van de Tidinge en de auteur, om simpelweg alle Goudse kloosters eens 'op een rijtje' te zetten. Als voornaamste bron diende de dissertatie van dr. J. Taal uit 1960 (bundel 11 van 'Die Goude', nu nog slechts antiquarisch verkrijgbaar). Samen met de boekjes van pater Dalmatius van Heel behoorde deze uitgave lange tijd tot de Goudse 'standaardwerken' over dit onderwerp. Maar de tijd staat niet stil en tijdens recent archiefonderzoek naar de middeleeuwen in Gouda zijn veel nieuwe feiten aan het licht gekomen. Daaruit bleek dat het bestaande materiaal incompleet en in enkele gevallen zelfs onjuist was. Daarom bijzondere dank aan dr. Koen Goudriaan en dr. Paul Abels, die de auteur vriendelijk van de nodige correcties voorzagen.

Geraadpleegde literatuur:

W. Veerman e.a., De ontwikkeling van het kerkelijk leven in Gouda vanaf de Hervorming. **Gouda zeven eeuwen stad**. Gouda, Die Goude 15 (1972) 287-331 (Alleen nog antiquarisch verkrijgbaar)*

W.A. Zijderhoudt-Hulst, **Geschiedenis van de Goudse Librije gedurende het verblijf in de St. Janskerk**. Gouda, Die Goude 16 (1976). (Alleen nog antiquarisch verkrijgbaar)*

Xander van Eck, **Kunst, twist en devotie**. Goudse katholieke schuilkerken 1572-1795. Gouda, Die Goude 24 (1994)

J.W.E. Klein, 1594-1994 **400 jaar Goudse Librije**. Geen vrouwen ofte kinderen, maer alleenlijk eerbare luijden. Delft, Eburon (1994)

P.H.A.M. Abels, Ignatius Walvis. **Goudsche onkatolijke kerkzaken**. Gouda, Die Goude 26 (1999)

Pater Dalmatius van Heel o.f.m., **Oude Kloosters in Gouda I**. De Reguliere kanunniken van het Klooster Emmaus in het Land van Stein. Gouda, eigen uitgave (1949)

J. Taal, **Goudse kloosters in de middeleeuwen**. Gouda, Die Goude 11 (1960)

Suzan van der Mark-Hoeyers, **Het Huis van Willem Vroesen**. De lotgevallen van een Huis met zijn Bewoners en Regenten. Gouda, Stichting "Het Oudemannenhuys" (1992)

Henny van Harten-Boers, The windows of the former monastic church of the Regulars. **The stained-glass windows in the Sint Janskerk at Gouda**. Amsterdam, Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (1997)

Noten:

1. ARA den Haag, Archief Regulieren van Stein, reg. nr. 52
2. Glas 16 en 18 (1556) en 7 (1557)
3. Henny van Harten - Boers, 'The windows etc.'
4. donaten (ook wel proveniers): personen die zich met hun gehele bezit aan het klooster hadden overgegeven. In ruil daarvoor was het klooster verplicht hen levenslang binnen zijn muren te onderhouden. Onder hen bevonden zich priesters, leken, edelen en ambachtslieden
5. Een prove (ook wel preuve of proeve genoemd) hield in dat iemand een bepaalde som geld (of losrentebrieven, een stuk land et cetera) schonk aan het Oudemannenhuys. De opbrengst werd besteed aan het 'eeuwig' onderhoud van één, soms twee oude mannen. De gever behield zich het recht voor die man(nen) zelf voor te dragen
6. I.H. van Eeghen, Dagboek van Wouter Jacobsz. (Gualtherus Jacobi Masius) prior van Stein. Deel I Amsterdam, 1572-1578 en deel II Montfoort 1578-1579. Groningen, J.B. Wolters (1959 en 1960)
7. AHGG Jaarrekeningen 1579-1583 KM 269, 30r, 24 juli 1580: "Jan Woutersz. glaesmaker van glasen te stellen ant portael 3 gulden"
8. Henny van Harten-Boers (pagina 109) vermeldt hier het jaartal 1922
9. De tekst op de bronzen gedenkplaat luidt: Anno 1934, ter nagedachtenis aan mijne moeder Maaïke Lagendijk, geboren 5 September 1838, gestorven 3 februari 1898. W. van der Vorm.
10. De andere architect was Jos Ph. Cuypers
11. Het geschatte aantal katholieken in Gouda bedroeg in 1622 3 à 4000 (op een bevolking van 14.527 inwoners), in 1635 4000 en in 1656 6000 (Van Eck p. 107)

Voor de aanschaf van uitverkochte bundels van 'Die Goude' kunt u informeren bij het: Gouds Antiquariaat, A.C. den Edel, telefoon 0182-539468 of A.E.W. Meindert, telefoon 0182-394612.

EEN BELASTINGBETALER UIT DE ACHTTIENDE EEUW

J.M. Kooijman en
H.C. Kooijman-Tibbles

Wonen in een oud huis leidt vrijwel vanzelf tot enig historisch onderzoek. De eerste aandacht zal vaak uitgaan naar de bouwhistorie maar al snel zullen ook de vroegere bewoners van zo'n huis worden opgezocht. In Gouda is dat erg eenvoudig door de overzichten van Matthijs; voor de meeste huizen kunnen daarmee de namen van de vroegere eigenaars worden opgezocht. Verder onderzoek is minder vanzelfsprekend en ook lastiger door het sterk uiteenlopend bronnenmateriaal. Wij zijn b.v. al vele jaren bezig met de reconstructie van de ruim zes eeuwen bouw- en bewoningsgeschiedenis van ons huis en kunnen inmiddels vele aspecten van het vroegere dagelijks leven in en om dat huis beschrijven. In dit artikel geven wij een indruk uit de 18e eeuw en wel uit het leven van een rijke belastingbetaler.

Belastingheffing nu en in vroeger tijd

Tegenwoordig wordt op allerlei wijze belasting geheven. Van rijkswege zowel direct via de B.T.W. op inkopen en diensten als indirect op inkomsten en vermogen. Bij overlijden moeten er successierechten worden betaald. Via de gemeente ontvangen wij aanslagen voor riool-aansluiting, afvalverwijdering, onroerende zaak belasting of hondenbelasting. Via het waterschap komen er verontreinigingsheffingen bij, alsmede aanslagen voor bebouwd en onbebouwd eigendom. Dit is uiteraard nog lang geen compleet belastingbeeld maar hopelijk bewaart iemand wel voorbeelden van dergelijke aanslagen voor later. Gecombineerd met de bijsluiter geven zij namelijk een aardig tijdsbeeld van de aanslaginventiviteit in de late 20e eeuw.

Ook in vroeger eeuwen werd belasting betaald: in het archief staan meters banden met de namen van betalers en de geïnde bedragen. In een aantal gevallen zijn ook de toelichtende grondslagen voor de heffingen bewaard gebleven. Soms waren er bezwaren of wanbetalers met bijbehorende argumentatie, uitspraken en vonnissen. Hierdoor gaat het archiefmateriaal meer leven maar in het algemeen blijft het saai cijfermateriaal dat slechts na veel bewerking interessante uitkomsten kan opleveren. Met

betrekking tot de hofstedegelden hebben wij al eens een indruk gegeven van de interpretatiemogelijkheden van een lijstje met bijna 900 namen en bijbehorende getallen: het leverde een vrijwel complete verkavelingskaart op voor Gouda in de periode van 1300 tot 1400. In principe kunnen ook andere heffingen of belastingen op een dergelijke wijze worden bewerkt om zo een tijdsbeeld van de inkomens- en welvaartsverschillen in Gouda te verkrijgen.

In dit artikel wordt echter een andere benadering gevolgd, niet algemeen geldend maar hopelijk toch interessant als voorbeeld. Tijdens onze speurtochten naar inventarissen of boedelbeschrijvingen kwamen wij namelijk belastingbiljetten tegen waarmee op wat andere wijze een indruk van een rijke 18e-eeuwse belastingbetaler kan worden gegeven.

Omdat inflatie heeft plaatsgevonden in de afgelopen 250 jaar zijn de 18e-eeuwse bedragen niet zonder meer vergelijkbaar met tegenwoordige guldens. Als indicatie kan met een factor 50 tot 100 worden vermenigvuldigd om enige aansluiting met tegenwoordige bedragen te krijgen.

Een 18e eeuwse belastingbetaler

Rond het midden van de 18e eeuw woonde Govert Suys aan de Noordzijde van de Turfmarkt nabij de Lage Gouwe in een pand dat enkele jaren later van een nieuwe en nog steeds opvallende gevel zal worden voorzien. (Nog later werd het pand bekend als 'het Admiraalshuis'). Het huis werd in 1652 herbouwd en uitgebreid, er zijn geen afbeeldingen van die situatie bewaard gebleven maar het moet honderd jaar later nog steeds een goede indruk hebben gegeven. Burgemeester Suys kwam namelijk uit een bekende en allesbehalve berooide regentenfamilie, hij was één van de rijkste inwoners van Gouda toen hij in 1751 het pand kocht. Hij heeft er niet lang gewoond want hij stierf begin 1756.

De toen gemaakte boedelinventaris is bewaard gebleven. In de zijkamer stonden zes Engelse stoelen met gele matrassen en witte damasten kleedjes (waarde ca f 31), een neerslaande tafel (ad f 16) en een Nooteboome Engelse Lessenaar (ad f 33) met erop een beeldje van (J)erasmus (ad f 9). In de laden van

Fol. 545 Ontfangen by my ondergeschreven, als Inmaender
van het Hofstede-geld, nyt handen van

De heer Burgom C. Suys

de somme van Des Bedroers: *Twaaelf Jaerlinge*
en dat over *Drie Jaeren* Hofstede-geld

staende op syn Huys *Op de Turfmarkt*
yder Jaer / 0: 2: 4 verschenen

Bamis 1754: 55 en Des en vijftig
Oirkonde geteykent

Sc. / 0: 0: 12

De Staat

De hofstedegeldbetaling van 6 st en 12 penningen voor 1754/6.

dit bureau zaten diverse charters en papieren alsmede 20 pond specerijen met een waarde van bijna f 100, dus meer dan de waarde van alle meubelen in die zijkamer. Uitzonderlijk is dat naast de boedelbeschrijving ook deze charters en papieren bewaard zijn gebleven. Via een ingewikkelde erfenis en een langdurig verblijf in de Weeskamer zijn de stukken namelijk in het streekarchief beland en door ons geïnventariseerd. Er bleken ook alle door Suys betaalde belastingaanslagen bij te zitten. Een achtstal zijn hier ter illustratie van de 18e eeuwse belastingpraktijk opgenomen en voorzien van een korte toelichting.

Hofstedegeld

Wij beginnen met de reeds genoemde hofstedegeldheffing. In vele steden werd gedurende de 13e en 14e eeuw bouwgrond uitgegeven tegen een jaarlijkse, eeuwigdurende rente. Dit zogenaamde 'hofstedegeld' gaat terug tot de vroegste uitgifte van percelen in de 13e en 14e eeuw. Het betreft lage bedragen, die per perceel en in Gouda overwegend op basis van perceelbreedte langs de straat werd vastgesteld. Strikt gesproken is hofstedegeld geen belasting maar een 'bezwaar voor de primitieve bezitter van de grond'; het wordt dus bij een eigendomswisse-

ling overgedragen en gold in de 18e eeuw nog als eeuwigdurend; in 1945 is de heffing echter afgeschaft. Het recht op die heffing is vele malen verhandeld maar het blijft vanaf het midden van de 16e eeuw in handen van drie partijen: 12/30e deel is eigendom van het Catharijne Gasthuis, 11/30e deel van de 'Heilige Geest' en 7/30 blijft particulier eigendom tot 1804. De 'inmaening' van de bijna 900 heffingen wordt verzorgd door het Catharijne Gasthuis. De betaler krijgt een kwitantie en de 'inmaender' wordt met een stuiver per betaler beloond. In *afbeelding 1* is de betaling voor 1754 vastgelegd: Suys betaalde dus met 6 stuivers en 12 penningen voor drie jaar hofstedegeld op zijn huis.

Verpondingen

Over verponding hoeft niet veel te worden gezegd: er is een grote overeenkomst met de huidige onroerende zaak belasting. De verpondingsaanslagen werden landelijk opgelegd op basis van de geschatte waarde van huizen, heerlijkheden, landerijen en allerlei andere 'in de verponding gequoteerde ende contribuërende goederen'. Het normale heffingspercentage was 1 procent (dus de honderdste penning); in tijden van oorlog werden extra heffingen opgelegd variërend van een half procent tot vele procenten-

N ^o .	Fol.
211	10: 1.
2616	1: 15: 1.
2748	14: 3: 1.
2949	12: 10: 1.
3019	1: 10: 8.

GOUDA.

Reële Hondertste en Twee-Hondertste Penningen /

OFTE EEN EN EEN HALVE

Extraordinaire Verponding, in desen Jaere 1756.

33: 8: 8
 40: 14: 4
 50: 2: 12

Ingevolge van 't Consent by de Ridderſchap, Edelen, en Steden van den Lande van Holland en West-Vrieland, den 23 January 1756. Staetsgewijſe gedragen, tot den ophef van Een Hondertste en Een Twee-Hondertste Penning / of Een en Een halve Extraordinaire Verponding, te betalen in twee Termijnen, als de eene helft voor den **biſtjenden Maep** / ende de wederhelft voor den **eerſten Zulp** / beyde toekomstende, renderende over alle Heerlijkheden, Landen, Tienden, Viſſeryen, Huysen, en alle andere in de Verpondinge gequoteerde ende contribuuerende goederen, te betalen by de reſpective Eygenaers. Soo werd dienvolgende gefommeert

De Heer Groot Schep

omme ter ſaake van de voorsz. Verpondingen te betalen aen handen van den Heer en Mr. CORNELIS ADRIAAN van den KERCKHOVEN, als tot den ontfang van dien ge-committeert; de ſomme van

Vijftig Gulden, 2 Stuivers, 12 Pennen

Den gefommeerde ſal de voorsz. twee Termijnen te gelijk voor den **biſtjenden Maep** mogen voldoen, en den Ontfanger gehouden zyn de zelve te ontfangen, ſullende, ingeval voldaan word, voor de geſtelde Termijnen, 'tzy van 't geheel ofte helft, werden gekort een Præmie van **hier ten hondert** van het beſloop van de voorsz. Verpondingen: Behoudelijk, dat die Præmie niet zal werden genoten dan by die geenen, die de voorgaende Reële Hondertste en Tweehondertste Penningen van de zelve goederen effectievelijk ſullen hebben betaelt.

Die in gebreken ſoude mögen blyven de voorsz. Termijnen in 't geheel op de geſette tijden te betalen, zal daer over paratelijk werden ge-executeert.

Gedaen by de Heeren Bürgermeesteren en Regeerders der Stad GOUDA, den 3 February 1756.

Ter Ordonnantie van de ſelve /
 HUBERT van BYCK

Ontfangen voor den eerſten Termijn	50: 2: 12.
Gekort	2: 1: 1.
Item nog voor den tweeden Termijn	50: 2: 12.
Gekort	2: 1: 1.

Een yder zy verdragt ſijn laaſte Quantite mede te brengen, en den Ontfanger ſal Dingsdags, Donderdags en Saterdag's Morgens van 10 tot 12 Uren Sitdag honden, ſo lang de korting duurt.

Van 20 April 1756
C. Kerckhoven
 1756

N ^o .	Fol.		
			O ntfangen van <i>Van Groot Sijdel</i>
			de somme van drie en dertig G ^l . 8. 12. 8 Penn ^{ing}
211		Verponding	4: 10.
2646		Kl. en L.	1: 5. over een Jaer Verponding van een Sijn en d.
		Verponding	1: 15.
		Kl. en L.	4: 11. Huysen, d'anno seventien-hondert vijver Vijftig
2728		Verponding	14: 3. Midsgaders noch Ayt gaben, 5 Rijvers
		Kl. en L.	3: 10.
2949		Verponding	12: 10.
		Kl. en L.	3: 10.
3649		Verponding	1: 10. over een Jaer Klap- en Lantaern-geld,
		Kl. en L.	1: 11. verschenen primo November seventien-
		Zeget.	11: 13. hondert Seison Vijftig.
			Actum Gouda 27. April 1756.
			

De normale verponding en het klap-en lantaarngeld van 41 guldens, 13 stuivers en 8 penningen in 1756.

ten. In afbeelding 2 is als voorbeeld de 'extra-ordinaire honderdste en tweehonderdste verponding' van 1756 opgenomen. Het bedrag van ruim 50 gulden wijst op een verpondingsvermogen van ruim 3000 gulden. (Suys' totale vermogen, dus inclusief effecten, sieraden, meubilair en ander huisraad was ruim f 200.000). De aanslag betreft diverse huizen. Suys' woonhuis aan de Turfmarkt heeft het verpondingsnummer 2748 en een bijdrage van 14 gulden 3 stuivers voor de honderdste penning. De verpondingswaarde werd dus toen op f 1400 geschat en dat is aan de lage kant. Het huis werd namelijk in 1751 gekocht voor 5000 gulden en in 1757 verkocht voor 3600 gulden. Opgemerkt kan nog worden dat de verpondingsgegevens van groot belang zijn voor een bouwhistorisch onderzoek: de veranderingen in de verpondingsbedragen zijn vaak de enige aanwijzing dat in vroeger tijd een verbouwing van een huis plaatsvond. Bovenstaand verpondingsvoorbeeld geeft echter ook aan dat een nauwkeurige

schatting van de toenmalige waarde van het huis niet zo eenvoudig is.

Klap- en lantaarngeld

Gouda wordt ook in de 18e eeuw omschreven als een onveilige stad. Voordat doorgetrokken wordt naar hedendaagse bevindingen moet worden opgemerkt dat die onveiligheid betrekking had op het vele water en de ruime mogelijkheden om er tijdsde schemering of duisternis in te geraken. De oplossing werd dan ook niet gezocht in een verdere verhoging van het klappgeld (dus meer 'blauw' op straat) maar in het verbeteren van de straatverlichting. De heffing van het klap- en lantaarngeld werd meestal gecombineerd met de normale verpondingsheffing. Uit afbeelding 3 blijkt dat voor het woonhuis van Suys 3 gulden en 10 stuivers aan klap- en lantaarngeld werd betaald.

In de loop van de 18e eeuw werd het aantal lantaarns verdubbeld. In het 'verlichte Gouda' zijn dan ruim 500 lantaarns verspreid over de

binnenstad met bijna 3000 huizen en 99 bruggen. De lantaarns moeten 1600 uur (dus 19% van het jaar) branden en verwerken dan jaarlijks circa 7 liter raap- of lijnolie. De kosten per lantaarn (dus onderhoud, verbruik olie en katoen, vullen en aansteken) bedragen bijna 10 gulden per jaar.

Lantaarnopsteker.

Schoonmaken van zijk en gracht

De privaten stonden bij de grachtenhuizen van de Turfmarkt aan de achterzijde van de kavels. Sinds de eerste ontginning loopt hier tussen Turfmarkt en Nieuwe Haven een smalle polder-sloot, die vanaf de 14e eeuw als zijl of open riool wordt gebruikt en pas aan het eind van de 19e eeuw wordt overkluisd. In de 18e eeuw was ook de keuken naast deze zijl gebouwd, dus bijna 20 meter achter het woonhuis van Suys gelegen. (Nu is dat pand niet meer als keuken in gebruik maar het is nog wel aanwezig als 18e-eeuwse tuinhuis.) Die keukenfunctie betekende natuurlijk weer extra aanbod van afval. Aan het schoonmaken van de zijl moest dus veel aandacht worden gegeven. De waterschapsboeken geven aan dat de aansluiting van deze 'grote zijl' op de Gouwe zeer vernuftig was uitgevoerd. Door een gemetseld kanaal onder de Lage Gouwe en onder de brug over de

Turfmarktgracht was een aansluiting gemaakt op het Amsterdams Verlaat. Er kon daardoor gebruik worden gemaakt van de verhoogde waterstand voor de sluisdeuren tijdens het regelmatig 'schuren' van de grachten en er werd geloosd op de Kattensingel nabij de Kleiwegbrug. Van tijd tot tijd moest echter ook handmatig de troep worden verwijderd. De kosten van het schoonmaken én het onderhoud werden over de onmliggende panden omgeslagen. Uit *afbeelding 4a* blijkt dat Suys in 1756 15 stuivers betaalde 'voor diepen van de groote zijl'.

Uiteraard moest ook de Turfmarktgracht regelmatig worden schoongemaakt. In *afbeelding 4b* is Suys' aanslag van 4 stuivers 'voor diepen en afrapery van 't groote waterschap' opgenomen. Bij het vergelijken van de kosten voor gracht en zijl moet worden opgemerkt dat het onderhoud van de kademuren van de gracht voor rekening was van de eigenaar van het achterliggende pand en dus niet zoals bij de zijl, collectief werd uitgevoerd en omgeslagen. Onderhoud en herstel van de kademuren brengen echter aanzienlijke kosten mee: in en net na de Franse tijd overtroffen de kosten van achterstallig kadeonderhoud vaak de waarde van de huizen. Halverwege de 19e eeuw heeft de gemeente daarom het onderhoud van de eigenaars overgenomen, met een inmiddels weer nauwelijks waarneembaar verbeterd resultaat.

Brandemmer- en spuitgeld

Brandgevaar is altijd een grote zorg in de compact gebouwde binnensteden. In vroeger tijden was de aanpak nog niet zo gecentraliseerd als nu. Sinds de 17e eeuw was een aantal brandspuiten verdeeld over de stad. Rond het midden van de 18e eeuw stonden er een viertal grote en een tiental draagbare spuiten in de verschillende kwartieren. Een belangrijke directe bijdrage moest ook komen van het per huis voorgeschreven aantal brandemmers. Voor die emmers en verdere hulp betaalde men 3 stuivers per emmer. Uit *afbeelding 5* blijkt dat Suys voor zijn huis aan de Turfmarkt, zijn vorige woonhuis aan de Lage Gouwe en voor zijn stal aan de Nieuwe Zak 7 emmers moest onderhouden en voor twee jaar een bedrag van 2 gulden en 14 stuivers betaalde. Narekenen van die heffing geeft aan dat er waarschijnlijk 9 brandemmers waren. Aan de Turfmarkt waren dus 3 of 4 emmers aanwezig voor eerste blusaanpak.

Voor brandgevaarlijke bedrijven werden veel meer emmers voorgeschreven: voor de iets verder langs de Turfmarkt gelegen Rotteval (nu

Fol. 4 **O**ntfangen als Bode van de groote Zyl, tusschen de Turfmarkt en de Nieuwe-baven, wegens Kosten, gevallen in de voorz. Zyl, uyt handen van

De Burgerm. Suys
de somme van _____ guld: *15* stuyv., over 't diepen van de groote Zyl, Omgeslagen over 1 Huys staande *Turfmarkt* binnen Gouda, van den Jare 1756

Som. f 8 — 15 —

M. J. de Gode
Bode

Het diepen van de zyl voor 15 stuivers in 1756.

Fol. 65 **O**ntfangen als Bode van 't derde quartier van 't Waterschap, wegens Ordinaire Kosten, gevallen in 't voorz. Waterschap, uyt handen van

De Burgerm. Suys
de somme van _____ guld: — 4 stuyv., over 't diepen en afrapery van 't groote Waterschap, Omgeslagen over 1 Huys staande *Turfmarkt* binnen Gouda, van den Jare 1756

f 0 — 4 —

M. J. de Gode
Bode

Het schoonmaken van de gracht voor 4 stuivers in 1756.

dansschool) waren 50 emmers verplicht en voor het Catharijne Gasthuis zelfs 100. Aangezien er in totaal maar 2000 emmers zijn voor bijna 3000 huizen, waaronder dus enkele grootgebruikers, blijkt dat lang niet ieder huis in Gouda met dergelijke brandemmers was uitgerust.

Heere- en redemptiegeld

Dit betreft een landelijk opgelegde statusbelasting, die later ook als personele belasting bekend zou worden. De hoogte wordt bepaald door het aantal inwonende domestieke dienstboden en bedienden. Suys had tijdens zijn leven twee vrouwelijke en een mannelijke dienstbode. Op grond van een uitzonderlijke bepaling in zijn testament bleven die ook na zijn overlijden in zijn huis wonen. Suys had namelijk gelega-

Fol. 70 **O**ntfangen by my ondergeschreven, als Inmaender van het Brand-emmer- en Brandspuyten-geld, uyt handen van

De heer Burgemeester G. Suys
de somme van twee guld: 2/4 — stuyv. en dat over twee Emmers à 3 stuyv. 's Jaers yder, voor 3 Huysen, staande *Turfmarkt* en *Turfmarkt* verschenen Mey 1755 en desen vijftigde Oorkonde geteyckent

su. 2/14. 0

M. J. de Gode
Bode

Het brandemmer- en brandspuytengeld van 2 gulden en 14 stuivers voor 1755 en 1756.

teerd: *'geduurende 1 jaar en 6 weken de vrije inwooning en 't onderhoud van spijs en drank onder het genot van aan hen geaccordeerd huurloon aan syn dienstmaagden Jacoba Garnaay en Elisabeth de Ridder en aan yder van syne verdere domesticquen, die op Heer testateurs overlyden in syn dienst is en bij hem woonachtig, maar anders niet'*. Begin 1756 was Meijndert de Loos de derde dienstbode. Resultaat is een *'Heere en Redemptiegeld Billiet'* als afgebeeld in *afbeelding 6* dat is gebaseerd op drie domestieken (ad 6 gulden per 'stuk') en een door overlijden zeer afwezige heer (ad 3 gulden en 12 stuivers). De aanslag wordt dus niet verlaagd, de status kan blijkbaar ook door de domestieken worden opgehouden, wel wordt een tijdelijk inwonend zusje Sibella de Ridder niet aangeslagen.

Deze domestieken blijven tot begin 1757 in het nog volledig ingerichte huis wonen en zullen waarschijnlijk ook voor de drie honden en de kat van Suys hebben gezorgd. Zijn kippen hebben het echter niet gehaald: *'vijff hoenders en een Haan, geloopen hebbende agter het huys van den Heer Burgemeester Suys, en die door haar ouderdom niet meer leyden'* brachten bij verkoop eind 1756 namelijk 2 gulden en 8 stuivers op.

Een ander gevolg van Suys' originele manier om goede thuiszorg af te dwingen is het 'huishoudboekje' dat deze domestieken moesten bijhouden om achteraf van de toeziende notaris hun kosten vergoed te krijgen. Dit onaanzienlijk boekje leverde ons de mogelijkheid om na een intensieve bewerking een compleet 18e eeuws inkoop- en voedingspatroon te reconstrueren en de voedingstoestand te vergelijken met huidig verbruik.

Karossengeld

Dit is een impost op het bezit *'tot eigen vermaak of gerief'* van karossen, kalessen, open of overdekte wagens, chaisen, karren of sleden, rijpaarden, speeljachten of vaartuigen. Deze belasting werd vanwege de Staten van Holland opgelegd. Het lijkt dus op een voorloper van de motorrijtuigenbelasting en er mag in twee termijnen van vier maanden worden betaald. Bij tussentijdse verhuizing of veranderende omstandigheden wordt verwezen naar de *'Rigoureuze Letteren Executoriaal bij Haar Ed. Groot Mog. tot invordering van de Gemeene Middelen geëmaneer'*. De aanslag is in *afbeelding 7* opgenomen en betreft de situatie in 1755. De Heer Borgemeester Suys wordt *'om een Koets met twee paarde te Rijden'* aangesla-

gen voor 55 gulden.

Uit de boedelbeschrijving weten wij meer over dit vermaak en gerief. Naast het vervaardigen van vuurwerk en het resideren op zijn hofstede/buitenplaats Langesteyn was dit rondrijden zijn grote hobby. In zijn stal en koetshuis aan de Nieuwe Zak (dit pand is nu afgebroken maar het lag in het verlengde van Tuinstraat OZ richting muziektent) stonden namelijk:

2 swarte merrie paarden (met stel Keemelshaar cierage);

1 halve Swemmercoets met rood trypt gevoert en met witte Pattementen geborduurt;

1 overdekte Waage met glaasen, met 3 groene kussens,

1 open speelwaagen met een kusse;

1 open Chais met 4 en 2 wielen met rood Trypt, kussen en matras, en met lange en korte boom;

1 Arreslede met syn kusse, Beerehuid (wit en in 1714 door een jonge en door een erfenis iets vermogende Suys voor f 30 aangeschaft), tuygh en verder toebehooren;

1 cleyen open kindewagentje;

1 stal slee met leeren.

Zijn wagenpark dekte dus vrijwel de gehele beschrijving van het 'karossegeld'. Uit andere bronnen weten wij dat zijn verzameling naar Goudse begrippen uitzonderlijk uitgebreid was.

Koffie en Thee impost

In de 18e eeuw werd op luxe dranken een extra 'impost' geheven. Het betreft koffie, thee, chocolade, bronwater en dranken op melk- of weibasis. De heffing is op een wat curieuze basis: het betreft zowel de particuliere huizen, tuinen, kamers waar op basis van status wordt aangenomen dat die dranken er aangeboden worden, alsmede de koffiehuisen waar tegen betaling wordt geschonken. Voor de particuliere huizen wordt een jaarlijkse aanslag opgelegd afhankelijk van functie, inkomen of aantal domestieken, die kan oplopen tot 20 gulden. Er worden voor de 'gaarder' een groot aantal bijzondere omstandigheden aangegeven waarmee hij rekening moet houden: speciale functies, inwonend, uithuizig, ongetrouwd, geen ouders hebbend, schoolgaand, etc., maar in slechts enkele gevallen leidden dergelijke omstandigheden ook tot een reductie van de impost.

Voor Suys is de aanhef van zijn 'Koffy en Thee Billiet' in *afbeelding 8* opgenomen: met zijn drie domestieken werd hij via *'uiterlyke train en presumtive consumtie'* getaxeerd en moest hij jaarlijks f 12 betalen. (Het biljet

1756

Folio 572

Heere- en Redemptie-geld-Billiet

Over de *Haat Gouda*

Nicolaas Petrus Collecteur van het Heere- en Redemptie-geld, met de tiende Verhoging van dien, over de bovenstaande *Stad* Ingegaan primo January 1756 doet insinueren byt de Naam ende van wegen de Hoge Overigheid *Wyle D^h Borg^e Govett Swijt*

Dat hi voor de Overlevering dezes ingebolge het 4. Articul van de Ordonnantie op het voorsz. Regt gecommuneert / pertinentelyk sult aangeben het precise getal uwer Domestique Dienstbouden en Bediendens / op poene contrarie doende / te sullen incipueren de poene by de gemelde Ordonnantie en Placate jegens de overtreders Bestatueert; en is op den *May* 1756 aangegeben

Die — Dienstbouden bedragen f 24 - - -
het inwoonende meeste Heere- en Redemptie-geld f 3 - 12 - -
afingende Galagatens
wordt niet gerekend f 27 - 12 - -
 Item de tiende Verhoging f 2 - 15 - 4
 Dus te samen f 30 - 7 - 4

Voldaan voor het Zegel, op het overleveren van dit Billiet f o - 6 - 0

Dient tot onderrigting / dat volgons het 1. Art. van de voorsz. Ordonnantie / de betaling (boven de tiende Verhoging) moet geschieden / als hier onder staat gespecificiert.

Die geen die niet meer als een Domestique Dienstbode heeft,			
voor Heere-geld	4	0	0
Voor Redemptie-geld	1	16	0
	5	16	0
Die twee Domestique Dienboden heeft, voorieder van deselve	7	0	0
Voor zyn Familie voor Redemptie-geld eens	1	6	0
Die drie Domestique Dienstboden heeft, voor ieder van deselve	8	0	0
Voor Redemptie-geld voor zyn Familie eens	1	12	0
Die vier Domestique Dienstboden heeft, voor ieder van deselve	9	0	0
Voor Redemptie-geld voor zyn Familie eens	3	18	0
Die vyf Domestique Dienstboden heeft, en daar en boven, voor			
ieder van deselve	10	0	0
Voor Redemptie-geld voor zyn Familie eens	4	4	0
En dit alles met de tiende Verhoging daar en boven.			

Gelyk ook in het 8. Art. van de voorsz. Ordonnantie / alle de gene / die ten tyde van de beschryvinge / geen Dienstbouden hebbende gehad / binnen het lopende Jaar eenige van de voornoemde Dienstbouden of Bedienden komen in haar Dienst aan te nemen / of die gene / die / ten tyde van de beschryvinge Dienstbouden of Bedienden gehad hebbende / binnen het lopende Jaar eenige meerdere Dienstbouden of Bedienden aanemen / gehouden sullen wesen de voorsz. Dienstbouden of Bedienden aan den Gaarder of Collecteur aan te geven binnen acht dagen / na dat deselve in haaren Dienst sullen hebben gebrege / en daar voor te betalen Conform het voorgeaande Articul / op verbeurte van de boetens in het vierde Articul gestatueert tegen die gene / die een quaade opgave hebben gedaan.

Den gehelen Inhoud voldaan den *22. Januarij* 1756.

No. 535

Nicolaas Gaarder van den In-
post van de Karossen / Kaleffen / Overdekte en Opene Waagens /
Chaizen / Karren / Sleden en Rip-vaarden / mitsgaders de Speel-
sagten / Welt-Schuyten / Speel-Schuyten / Chaloupen en alderhande
waartuygen / die tot eppen vermaak of gerief gehouden en gebuykt
worden / met de tiende Verhooging van dien / ober de Stad
Volda en den Rieszte van dien / ingegaan Primo Januarij
1755. Doet mits dezen Insinueren en aanseggen uit de Naam
ende van wegen de Ed. Groot Mogende Heeren Staaten van Holland
en West-Vriesland.

L. H. Borg Groot Sijnt

Dat gy aan den voorn. Gaarder vooz de overlebering van dit Billet / sulc
gehouden zyn in alle oprechticheyt aan te geben / volgens het 1. 2. 3. 8. 9. 11.
en 12. Articul van de Particuliere Ordonnantie op den voorsz. Inpost geema-
neert / alle de Karossen / Kaleffen / Overdekte en Opene Waagens / Chaizen /
Karren / Rip-vaarden en Sleden / mitsgaders de Speel-Sagten / Welt-Schuy-
ten / Speel-Schuyten / Chaloupen / ende alderhande waartuyg / die by u C:
hier of elders tot u eppen vermaak of gerief gehouden en gebuykt werden.
En dat alles op de Poene en Boetens by de Particuliere Ordonnantie tegens
de Fraudateurs en Overtreders gestatueert.

En zal de betaling dezer Inpost / ingevolge het 4. en 13. Articul der voorsz.
Ordonnantie / aan den voorn. Gaarder moeten gedaen werden / vooz de eene
helst binnen vier Maanden / en de wederhelst binnen agt Maanden / na dat
de aantekening gedaen / en het Billet daar van inboegen voorsz. behandigt
zal wezen: Behoudens nochtans ten Reguarde van de Sagten / &c. dat wan-
neer volgens het ebengemelde 13. Articul / den geheelen Inpost niet en exce-
deerden de Somme van seven Guldens en tien Stuybers / als dan dezelve Som-
me teffens en sonder splitsinge binnen de voorsz. eerste vier Maanden opgebzagt
en voldaan zal moeten werden: En by verandering van woonplaatse zult gy
Geinsinuerde gehouden wesen u te gebragen na het geene by het 5. en 14. Ar-
ticul der voorsz. Ordonnantie is Gestatueert en Geordonneert. En dat alles op
Poene van daar over tot uwen Lasten paratelpk te zullen werden Ge-execu-
teert / ingevolge van de Rigoreuse Letteren Executoriaal / by Haar Ed. Groot Mog:
tot inboezering van de Gemeene Middelen Ge'maneert.

En is aangegeven als volgt

om te Ryden den Rood met twee paarde

Op den

May 1755

Waar voor UE: verschuldigt

zyt de Somme van - f 55 - - -

*uutgegeven over my
vrijdergeek: H. van
24 Maart 1755
L. H. Borg
Groot Sijnt*

En is op de Overlevering van dit

Billet voor het Zegel betaalt f 0 - 9 - 0

Voldaan den 26 Maart 1756

J. J. J. J. J.

N°. 572

QUOTISATIE-BILLIET VAN DEN IMPOST OP DE KOFFY EN THEE.

Nicolaas Jek Gaarder van den Impost op de Koffy,
Thee, Chocolade, Serbeth, Bornwater, Limonade, of enige andere deergelyke Dranken, die met Water,
Wey of Melk, het zy door infusie van Salie of andere specien toegemaakt, en welke geen andere Impost subject
zyn, over de Stad *Gouda* en Ressorte van dien, ingegaan Primo January 1750

Doed mis desen uit de naam ende van wegen de Hoge Overichtheid
Infinituën en aansleggen, dat zy getrouwelyk opgawe sult hebben te doen in Conformité van de navolgende
Articulen, welke tot U onderderriging uit de Ordonnantie van de Koffy en Thee gearresteert den 31 January
1750 zyn geëxtraheert, en luiden als volgt.

Art. I.

De voorzf. Impost sal werden betaald by alle de gene in welkers Hulsen, Tuynen, Karners, of andere plaet-
sen gedronken sal werden Koffy, Thee, Chocolade, Serbeth, Bornwater, Limonade of enige andere deergely-
ke Dranken, die met Water, Wey of Melk, het zy door infusie van Salie of andere specie werd toegemaakt,
en welke geen andere Impost subject zyn, als mede by alle die gene die de voorzf. Dranken voor Geld in haare
Huysen laten Drinken, gelyk mede by de foodanige die deselve Dranken, of drooge Koffy of Thee ter Con-
sumptie Verkoopen; in maniere hier na volgende:

Taxatie van Amptenaaren, Officianten en Bediendens.

Art. II.

Alle Amptenaaren, Officianten en Bediendens, welkers Ampten, Officien of Bedieninge in de Lyft van de
tweede belevning op de Ampten, gearresteert in den Jaare 1727, zyn aangeflagen, sullen voor haar en haar
Huysgezin werden getaxeert als volgt, die aangeflagen zyn

Op	Gld	St	P	Gld	St	P
—	1500	0	0	en daar boven	—	—
—	1200	0	0	en daar boven	—	15 0 0
—	800	0	0	en daar boven	—	8 0 0
—	600	0	0	en daar boven	—	6 0 0
—	500	0	0	en daar boven	—	4 0 0
—	400	0	0	en daar boven	—	3 0 0
—	300	0	0	en daar boven	—	2 0 0

Ten ware deselve wegens hunne train of gatal, van Domesticquen; volgens de hier na volgende Classe
van taxatie op hooger formen soude moeten werden getaxeert.

*Taxatie van foodanige die niet anders dan na haare uiterlyke train en presum-
tive consumtie getaxeert kunnen werden.*

Art. IV.

Alle die gene die vyf Domesticquen Dienstbooden en daar en bovert houden, sullen werden getaxeert op
twinzig Guldens in het Jaar.

Die gene die vier Domesticque Dienstbooden houden; sullen werden getaxeert op sellien Guldens.

En die drie Domesticque Bediende houden, op twaalf Guldens.

Die twee Domesticque Dienstbooden houden, op acht Guldens.

En die een Domesticque Bediende houd, op vier Guldens, ten ware deselve een Schiepenen Commislariffen
in de Steden; of Schouten en Geregten ten platen Lande onder de kande verkiaren; geen ses honderd gul-
dens inkomsten te hebben, in welk geval sy sullen getaxeert worden in de Classe waar onder sy volgen het 7.
Articel gehooren.

Wel verstaande, dat deselve Dienstbooden sullen weesen eygentlyk getaxide Domesticque Dienstbooden,
die in volle kost zyn; waarvoor hervelle Heere-geld moet worden betaald; en sulks geenlins zoodanige Be-
dienden als iemand tot syne Neering of Trafficq noodig sal hebben.

Het Koffy en Thee Billiet van 12 guldens voor 1756.

omvat 18 artikelen, die een foliovel dubbelzij-
dig vullen; het blijkt dat de koffiehuzen in
Gouda f 60 per jaar betalen).

Uit de bewerking van het reeds genoemde
huishouboekje weten wij ook dat er in het jaar
na het overlijden van Suys door de drie nog in
het huis wonende domestieken geen chocolade
werd gedronken, wel werd in een jaar 29 maal
koffie of thee aangeschaft en per persoon ca 3
pond koffie (ad f 4,50 per kg) en 2,5 pond thee
(ad f 2,00 per kg) gedronken. De koffie en
theebelasting betekende dus toen een toeslag

van ruim 50%. Het zal duidelijk zijn dat de prijs
van koffie en thee in de afgelopen eeuwen nau-
welijks is veranderd: de consumptie van koffie
is inmiddels zesmaal zo hoog maar van thee
vrijwel gelijk gebleven.

Ter afronding

Voor velen zal een belastingarchief geen voor de hand liggend hulpmiddel zijn voor historisch onderzoek van de woonomgeving. Wij hebben daarom geprobeerd om de belastingarchieven met een door belastingaanslagen ruim geïllustreerd artikel te introduceren en een indruk te geven van de vele mogelijkheden. Door per aanslag aan te vullen met voornamelijk uit notarisarchieven afkomstige boedelgegevens konden wij al snel een levendig beeld schetsen van het huishouden van een rijke 18e-eeuwse belastingbetaler.

Wij hopen dat het gebruik van belastinggegevens aanslaat, er is namelijk nog veel mee te doen. In de meeste gevallen betekent dit echter een systematische of cijfermatige analyse. Wij hebben daar geen bezwaar tegen maar hebben wel gemerkt dat niet ieder historisch onderzoeker die opvatting deelt.

Over Govert Suys is al veel meer bekend: hij komt meermalen voor in J.J. de Jong's 'Met goed fatsoen' met zijn beschrijving van de Goudse elite in de 18e eeuw. In 1993 heeft C.J.W. van Meurs in de Tidinge verhaald over de ingewikkelde erfenis van Suys en zijn ook na overlijden voortdurende huwelijksproblemen. Zelf hebben wij zijn gehele huishouden, inrichting en financiële situatie tot in detail uitgewerkt: wij hebben uiteraard het voordeel dat zijn huis ons zeer bekend is en dat helpt bij de interpretatie en het 'virtueel' inrichten van de kamers. Wij konden ook Meurs' verwantschap met Suys aantonen en de ingewikkelde nalatenschap verklaren. De meest verrassende vondst van ons archiefonderzoek hebben wij reeds aangehaald: het huishoudboekje van de domestieken dat ons de mogelijkheid bood om een compleet jaarverbruik van voeding en drank voor het midden van de 18e eeuw te reconstrueren. Wij hopen nog eens in de gelegenheid te zijn om ook die unieke én fascinerende uitkomsten te publiceren.

Bronnen

Als bronnen zijn gebruikt het Oud Archief, het Notarisarchief en het Weeskamerarchief, allen aanwezig in het Streekarchief Hollands Midden. De illustraties zijn afkomstig uit het Weeskamerarchief. Bij dit artikel is afgezien van voet- of eindnoten: geïnteresseerden kunnen contact met ons opnemen om ervaringen uit te wisselen of om verdere aanwijzingen te krijgen.

Govert Suys.

DE LEPELAERS: EEN ROERIGE GOUDSE FAMILIE IN DE ZEVEN-TIENDE EEUW

Henny van Dolder - de Wit
in samenwerking met Peter Ernst.

Over de lotgevallen van sommige families zijn bladzijden vol geschreven, over andere is in de archiefstukken weinig of niets te vinden. Voorwaarden voor naambekendheid zijn in het algemeen de uitoefening van een belangrijke functie, het verrichten van een of meer heldendaden, of... het zich niet gedragen volgens de heersende normen. Dit laatste geldt voor sommige leden van de familie Lepelaer, die zich omstreeks 1585 in Gouda vestigt. Hun gedrag zorgt enkele decennia lang voor de nodige opschudding. Een deel van hun leven speelt zich af tijdens ogenschijnlijk tegenstrijdige perioden: de Gouden Eeuw en de Tachtigjarige Oorlog. In Gouda keert de protestantse kerkenraad zich na de Reformatie niet alleen tegen misstanden in het kerkelijk en maatschappelijk leven, maar verzet zich ook heftig tegen de Remonstranten en rooms-katholieken, die hun ledental gestaag zien groeien. Er bestaat een nauwe, soms knellende band tussen het stadsbestuur en de kerkenraad van de Nederduitsch Gereformeerde (Hervormde) gemeente, waaruit blijkt dat eerstgenoemde instantie heel wat in de melk heeft te brokkelen. De kerkenraadsnotulen uit de eerste helft van de zeventiende eeuw schilderen tevens een veelkleurig beeld van wat zich toen in Gouda zo nu en dan afspeelde.

Als gevolg van de godsdiensttwisten aan het eind van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw zoeken veel protestanten uit Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden hun toevlucht elders, onder meer in Holland. Onder degenen die Gouda als woonplaats kiezen bevinden zich leden van de familie Lepelaer, afkomstig uit Marck (Maarke) bij Oudenaerde, zuidwestelijk van Gent gelegen. Zoals veel refugiés uit deze streek zijn zij werkzaam in de tapijtindustrie. De eerste van het Goudse geslacht, Aerrent Lepelaer, wordt vergezeld van al dan niet verre familieleden, getuige de vermelding van Jan Fransz de Lepelaer, een tapijtwerker die zich, zoals veel van zijn vakgenoten,

in de gebouwen van het voormalige Magdalena-klooster vestigt. Ook een Adriaen, een Lowijs, twee Jannekens, twee Pieters en een Nicolaes (Claes) de Lepelaer komen omstreeks die tijd vanuit Maarke of Oudenaerde naar Gouda. De eerste kennismaking begint bij

Aerrent I, de tapijtwever.

In 1585 trouwt Aerrent Lepelaer (de Oude) in Gouda met de uit Oudenaerde afkomstige Maeijcken van Nieuwenhuijsen. Omstreeks 1586 wordt een zoon geboren, Aerrent II, de eerste van vier kinderen. Het gezin woont aanvankelijk op de Kleiweg, later in de Nieuwsteeg. Maeijcken overlijdt voor 1622, Aerrent I wordt in december 1636 in de St.-Janskerk begraven.

Aerrent II, gerechtsbode van Gouda.

Aerrent II trouwt op 16 september 1607 met Anneken Gielisdochter, afkomstig uit Antwerpen. Hij bekleedt de functie van gerechtsbode en het echtpaar krijgt zes kinderen, Marrichen (Ma-rijtje, Marij), Joost,

'De Tapeitwerker' door Johannes en Caspaares Luiken.
Amsterdam, 1694.

Lijsbeth (Elisabeth), Jan en Jacob. Een zoon Gillis overlijdt in 1627, hoogstens zeventien jaar oud. Hun namen worden niet alleen veelvuldig genoemd in de notulen van de kerkenraad, maar ook in politierapporten, hetzij als eiser of als gedaagde. Als Aerent II in 1621 als weduwnaar achterblijft, worden de zes kinderen onder voogdij gesteld van Joris Pietersz en Jacques Carlier. Aerent stapt nog drie keer in het huwelijksbootje, in 1625, 1633 en 1639. Uit deze huwelijken worden elf kinderen geboren, waarvan er negen op jonge leeftijd sterven. Uit het tweede en derde huwelijk overleeft geen enkel kind, uit het vierde, met Hilletjen Willems, bereiken twee dochters de volwassenheid. Op 21 juni 1670, enkele weken voor zijn dood, laat de dan 84-jarige Aerent II bij notaris Adriaan Jongkind zijn testament maken "vanwege zijn hoge ouderdom op een stoel zittende". Zijn zoon Jacob en zijn schoonzoon Louris Woutersz benoemt hij als executeurs van zijn boedel en zijn huis aan de Nieuwsteeg¹. In de week van 7 juli 1670 wordt hij in de St.-Janskerk begraven.

Jacob Lepelaer, voorlezer en voorzanger van de kerk.

Jacob, het zesde kind uit het eerste huwelijk van Aerent II ziet het levenslicht in 1616/1618. Op 17 mei 1644, trouwt hij met Hester, een van de vier dochters van dominee Antipas van der Borre². Zij krijgen acht kinderen, waarvan twee jongetjes slechts 1 en 3 jaar oud worden, de anderen bereiken de volwassen leeftijd. Op 12 januari 1660 overlijdt hun laatstgeboren kind. Tussen de echtelieden is het kennelijk niet altijd rozengeur en maneschijn, want in oktober 1664 wordt Jacob door dominee Johannes Zas de toegang tot het Heilig Avondmaal ontzegd, vanwege de voortdurende onenigheid tussen hem en zijn vrouw. Het alcoholgebruik van Hester was al eerder onderwerp van gesprek in de kerkenraad: "Is mede voorgekomen de daegelijckse dronckenschap, van tijt tot tijt gepleegt bij Hester Antipas, waerinne deselve halsstarrig voortgaet, tegens veele voorgaende vermaningen van alle de predikanten". Hester ontkent echter haar verslaving aan alcohol, "doende swaere klachten over haeren man". Zij overlijdt vóór 20 maart 1665, misschien tijdens de in het jaar 1664 en 1665 heersende pestepidemie; in de kerkboeken is haar begrafenis niet opgetekend. Haar laatste rustplaats kan dus ook op het kerkhof van het Pesthuis hebben gelegen. Op 30 april 1681 trouwt Jacob in de St.-Janskerk met Neeltje Jans, bejaarde dochter³. Hij woont

Jacob Lepelaer woonde aan de Molenerf 22, waar nu Blomatelier Bloemwerken is gevestigd.

dan aan de Molenwerf (nr.22). Bij haar overlijden in 1691, blijkt Neeltje niet onbemiddeld, want bij de door haar nagelaten goederen bevinden zich drie obligaties ter waarde van f 500,-, f 300,- en f 235,- en twee losrentebrieven van f 400,- en van f 200,-.

Jacob Lepelaer wordt op 28 september 1699 in de St.-Janskerk begraven. De familie laat een bescheiden steen op zijn graf plaatsen met het opschrift:

**Hier leit begraven
Iacob Lepelaer
voorsanger en krancbesoeker
deser gemeente bedient 56 1/4 Iaer**

Grafzerk van Jacob Lepelaer in de noordbeuk van het koor van de St.-Janskerk.

De grafzerk is nog aanwezig en ligt in het noordelijk gedeelte van de koorkerk, onder het gebrandschilderde Glas nr. 10.

De taak van de voorlezer-voorzanger-ziekentrooster.

De functie van voorlezer is ingesteld op het Convent van Wezel in 1568 om "...de gemoederen door ijdel geklap niet te verstroyen noch den Godsdienst oneeren aan te doen". Kennelijk worden er voor en tijdens de kerkdienst heel wat nieuwtjes uitgewisseld ! Ook het voorzingen behoort tot die taak, daar de gemeentezang tot ver in de negentiende eeuw veel te wensen overlaat. Het liefst benoemt men een onderwijzer, want in zijn instructie staat "...dat hij alle gedrukte boeken en geschrevene papieren promptlyk leezen en de Psalmen Davids bekwaamlyk moet kunnen zingen". Een niet genoemd, maar minstens zo belangrijk vereiste is dat hij over een fors stemgeluid beschikt, want het kerkgebouw is nog lang niet uitgerust met microfoons en versterkers. De functie wordt gecombineerd met die van 'sieckentrooster of krankbezoeker', die de zieken thuis en in de gasthuizen bezoekt en waar nodig geestelijke bijstand verleent. De oudste, met naam bekende voorzangers van de St.-Jans-kerk zijn meester Hugo en zijn opvolger 'meester Jillis van 's Heerenberge'. In 1622 constateert de kerkenraad dat de laatste "out wordt en sijn stemme hem lanck so meer begint te faelgeren (in de steek laat), oversulckx dat de gemeeynte niet wel met sijn voorsinghen is bedient". Schepen Jan Sas, die tevens diaken is, krijgt opdracht aan de magistraat te verzoeken de voorzanger te ontslaan. Met Jillis' opvolgers Boudewijn de Mol (adjunct), Abraham Hobos en Gabriel Vinck "schoolmeester tot Leckerkerck", zijn er wel eens problemen, maar van geen voorlezer wordt de naam zo veelvuldig genoemd als van de op 6 juni 1643 door de magistraat aangestelde Jacob Lepelaer.

Het stadsbestuur beslist...

De aanstelling van Jacob is heel ongebruikelijk, zonder enig overleg met de kerk door het stadsbestuur bedisseld. De kerkenraad, over deze gang van zaken gegriefd en verontrust, wijdt er op 26 juni 1643 een bijzondere vergadering aan. (Bijlage I). Zij eist een kopie van de benoeming van Gabriel Vinck, waarop de aanstelling van Lepelaer is gebaseerd. Na een aanvankelijke weigering krijgt de kerkenraad op 23 juli het afschrift in handen: "Jacob Arents Lepelaer is

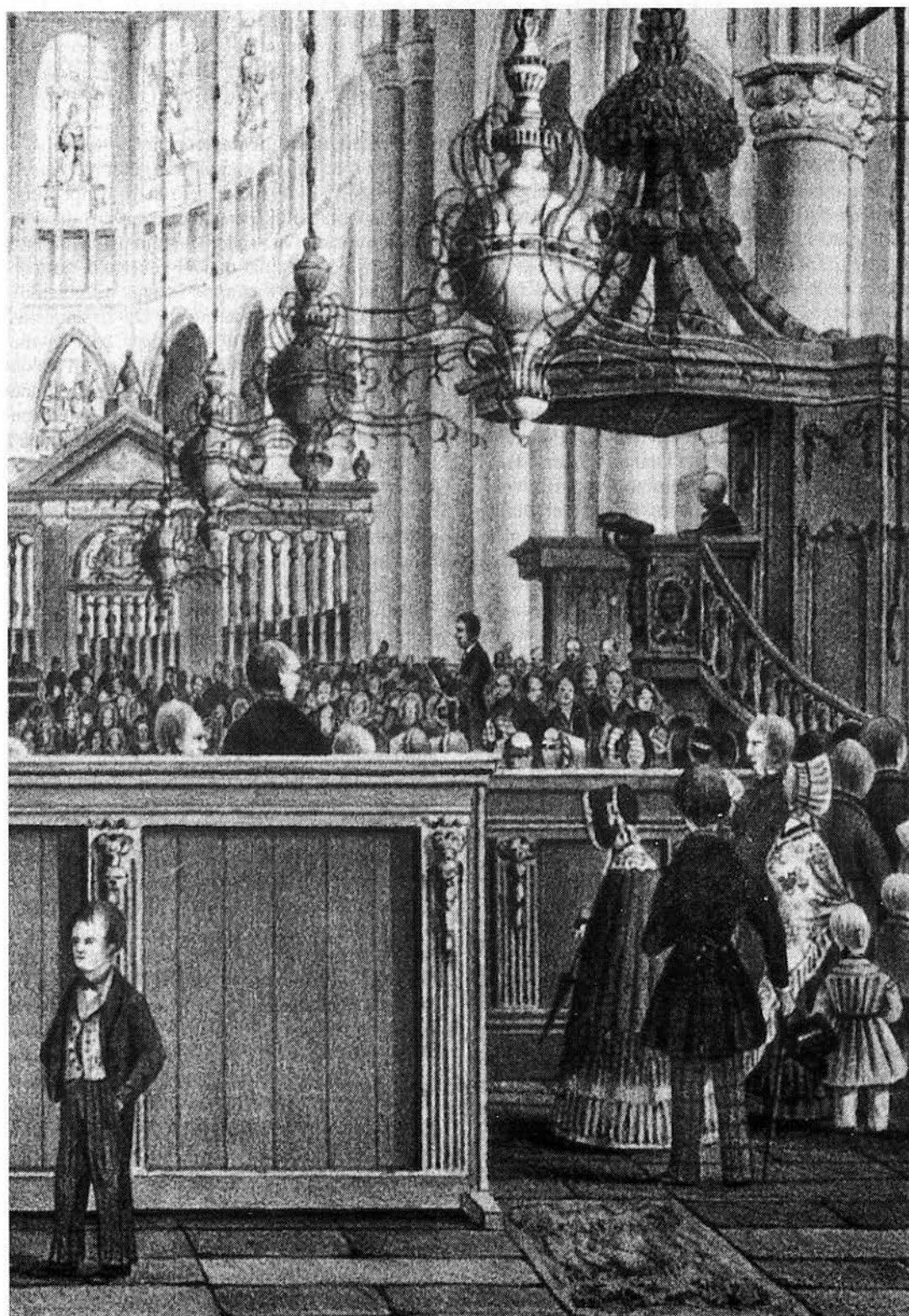
gesurrogeert in plaetse van Mr. Gabriel Vinck - beroepen predicant tot Reeuwijck - te wesen voorleser, voorsinger ende sieckentrooster deser stede. Actum den 6 jun[i] ann[o] 1643".

...de kerkenraad protesteert !

Het bezwaar van de kerkenraad geldt niet alleen de eenzijdig tot stand gekomen benoeming, maar voornamelijk één facet daarvan: die van ziekentrooster. Dit aspect van zijn taak wordt zo belangrijk geacht, dat men er zeker van wil zijn dat hij er ook bekwaam toe is. Dus weigeren de broeders om hun fiat te geven. Op 20 augustus 1643 concludeert men eenparig "...dat in die saecke so van de AA Magistraet, so van Jacob Lepelaer te verre gegaen is..., droevich zijnde dat dit so verre gelopen is". Er zal op grond van "recht der kercke ende ordre in andere kercken" bij het stadsbestuur bezwaar worden aangetekend; enige predikanten zullen de protestbrief opstellen. Genoemd stuk is woordelijk in de notulen opgenomen en beslaat ruim drie volle, dichtbeschreven bladzijden. De aanhef luidt: "Verthonen met behoerlijcke reverentie de Praedicanten, Ouderlingen ende Diaconen der Gereformeerde kercke Jesu Chr[ist]i binnen deeser Steede, hoe dat sijn met verwonderinge ende droeffheijt, eerst uijt geruchten, ende daer na uijt uwer AA schriftelijcke resolutie (den kerckenraet op vorige versoeck desselffs Extract eijndelijck sijnde geworden) hebben verstaen dat uwer AA gelieffte is geweest eenen Jacob Lepelaer tot Voorleeser, Voorsinger ende Sieckentrooster, in de plaetse van Gabriel Vinck, hier ter Steede te stellen". De nadruk valt op de grote verantwoordelijkheid die het bijstaan van zieken en stervenden met zich meebrengt: "Uijt ende volgens dese ende diergelijcke vaste gronden, is allenthalven de Practijcque van de Gerefor-meerde kercken deser Landen, dat het uijt vinden, examineren en verkiesen van voorgemelte personen, bij de kercke gedaen wort". Tot slot wordt een vergelijking gemaakt met de steden Delft, Leiden en Rotterdam, waarbij fijntjes wordt opgemerkt dat de stadsbesturen aldaar wél blijk geven van hun respect voor kerkelijke aangelegenheden.

De zaak gaat op de lange baan.

Zoals vaak voorkomt, wordt de officiële benoeming van de voorlezer een slepende zaak; de magistraat hanteert een veel gebruikt excuus om het protest niet in behandeling te nemen: de vergadering is niet compleet, de burgemeesters of de baljuw zijn uitstедig, enzovoort. De ker-

*Een van de weinige afbeeldingen met een voorlezer (W. Reuhl) in functie. Detail uit een litho van D.J. van Vreumingen (1844).
Archief Hervormde Gemeente Gouda, foto: Wim Scholten.*

kenraad rest niets anders dan in de situatie te berusten. Inmiddels wordt wél duidelijk wie het stadsbestuur op Jacob Lepelaer attent heeft gemaakt: zijn eigen vader. In de vergadering van 15 oktober 1643 deelt stadsbode Arent II Lepelaer mee niet aan het aanstaande Heilig Avondmaal te zullen deelnemen "vermits de quaestie tusschen hem ende Frans le Swem". Hij heeft kennelijk ruzie met deze achterbuurman, die in de St. Anthonyestraat (nr. 14) woont, in het huis genaamd "de Wolsack". Aert verklaart bij die gelegenheid dat hij de magistraat had gevraagd om zijn zoon Jacob te benoemen tot voorlezer etc[etera], "...verwachtende dat dit aan de kerkenraad zou worden overhandigd". Hij "verschrckte" toen hij hoorde dat de Magistraet het verzoek ondersteunde, "alle de voorszede ampten sijnen Sone toestaende".

In de vergadering van 19 november pleit dominee Nathan Vogelsanck er voor om Jacob zijn vaste aanstelling toch maar te geven "...om met de AA Heeren Magistraten in geen verwijderinge te comen", tenzij dat Lepelaer niet geschikt is voor zijn taak. Nadat dominee Jacobus Sceperus en ouderling Willem Dieloffszn de kwestie nog eens, overigens zonder resultaat, bij het stadsbestuur hebben aangekaart, blijft de zaak "gelaten als voren". De kerkenraad laat Jacob vrij om zijn functie uit te voeren "...hem houdende als voorleser".

In maart 1644 lijkt de magistraat opeens haast te hebben om de zaak af te handelen. Jacob levert desgevraagd een schriftelijke verklaring (Bijlage II), waarin hij verzoekt om een officiële aanstelling. Enkele passages uit zijn brief roepen bij de broeders zo'n aversie op, dat men overweegt hem van het Heilig Avondmaal te weren. De familie heeft een hechte band, wat blijkt als de kuiper Joost Lepelaer, zijn vrouw Grietgen, zijn schoonmoeder, en zijn zus Lijsbeth, die getrouwd is met Filips Maes, een bontwerker uit de Palz, weigeren ter communie te gaan "om oorsaecke dat men Jacob Lepelaer so tegens was". Nadat dominee Sceperus in november 1644 de burgemeesters nog eens heeft benaderd om de benoeming van de voorzanger te regelen, duurt het nog drie jaar voordat Jacob op 7 november 1647 de "confessie, catechismus en de canonis Synodi nationalis" ondertekent en eindelijk officieel als zieken- trooster wordt aangesteld, "...oock dat hij allerley siecke personen, selfs die God Almachtich soude in de pestilentie komen te besoecken, getrouwelick met hulpe en troost [bijstaan], in alles hem soo gedragende in sijn sieckentroos-

tersampt". Op de eerstvolgende zondag wordt hij als zodanig aan de gemeente voorgesteld.

Tumult in de kerk !

In 1646 is er sprake van een aantal meningsverschillen, waarbij het stadsbestuur, de kerkenraad, dominee Sceperus, de baljuw Anthoni van der Wolff en de Classis Gouda zijn betrokken, de laatste instantie als bemiddelaar. Een van de kwesties betreft het beroepen van predikanten. Als dominee X * uit Moordrecht, die een vacaturebeurt komt vervullen op zondag 21 maart 1646 tegen de wil van een aantal gemeenteleden, naar de preekstoel gaat, wordt hem de weg versperd door enkele vrouwen. Er ontstaat een handgemeen, waarbij ook Jacob Lepelaer zich niet onbetuigd laat. In de vergadering van 29 maart verklaren deze strijd bare dames aan de kerkenraad dat zij naar de kerk waren gekomen om aan dominee X., te vragen "uijt wiens last hij praedicken quam. Als Jacomijntje IJdisse dit vragde", zo luidt het verslag, "greep ds. X. haer bij den arm en seijde 'het en roert u niet', en andermael gevraegt van haer als voren en onderwijlen noch eene, namelijk Jannetjen Jaspers, hem houdende bij de mantel, met bijvoeginge 'broeder, wij soecken eevenwel van u te weeten, uijt wiens last ghij hier wilt comen predicken en ghij op de stoel gaet', so begon ds. X. te stoten, te slaen en te scoppen, met handen ende met voeten, ende de voorleser Lepelaer sloech meede onder de vrouwen en seijde tot Jacomijntje IJdisse: 'ghij Vercken, laet den man gaen', stotende haer op den borst met den vuijsten. Jacomijntje IJdisse woude ons tonen blauwe neepen, die ds. X. haer noch stotende in den arm genepen hadde. Jannetjen voors[zeid] getuijgt dat ds. X. haer met den voet scopte tusschen haere borsten en buijck, dat sij wel twee treede verre vlooch, blijvende liggen in een duijsseling. En getuijgen de andere, dat ds. X., siende de gescopte blijven liggen, besturff als een dode. Gedurende dit gevecht, was de mantel ds. X. van het lijff, ende in handen der vrouwen geraeckt, welcken mantel weederom van ds. X. den vrouwen ontworstelt ende ontrocken sijnde, is ds. X. met den mantel onder den arm ineengevoddert, gelopen in het doophuijs (het doophek HvD) ende soo verder op de predickstoel. Ondertusschen hielt Lepelaer met slaen en stoten de vrouwen uijt het doophuijs, dewijle X. op den stoel liep. En siende hem nu staende op denselve, trock hij [Lepelaer], (gelijck Neeltje Abrams getuijgt) de deure van het doophuijs toe, en steeckende sijn vuijst op na

de vrouwen, seide tot deselve: 'ghij verckens, haelt er hem nu weer eens aff indien ghij het herte hebt'. Ende getuijgen sij alle dat sij niet weeder geslagen hebben. Marijtjen Ariens getuijgt, dat Josijn Coenraets tot haer (willende uijt de kercke gaen) riep: 'Comt hier sitte', waer op anderen riepen: 'Wij crijgen toch de coorts niet, als anderen comen predicken, gelijk Josijn crijgt als ds. Sceperus op de stoel comt'. En riep Josijn, de handen settende in haer sijde, ende haer man met haer: 'Ja, Sceperus is maer een fielt, een scelm, een leugenaer van Godts woort'. En als Marijtjen Ariens voorszaid daer op seide tot haer: 'Dat liegt ghij', so heeft Josijn haer een slach, drij a vier, op den cop gegeven... Verder verclaren sij alle heijlichlijcken voor de Here, dat Lijsbeth Natans Bars (de latere stichteress van het Swanenburgs Hofje aan de Groeneweg HvD) dit gewoel wel heeft aengesien, benefens andre, edoch hant noch vinger daer aen gesteecken hadde". Tot zover het citaat.

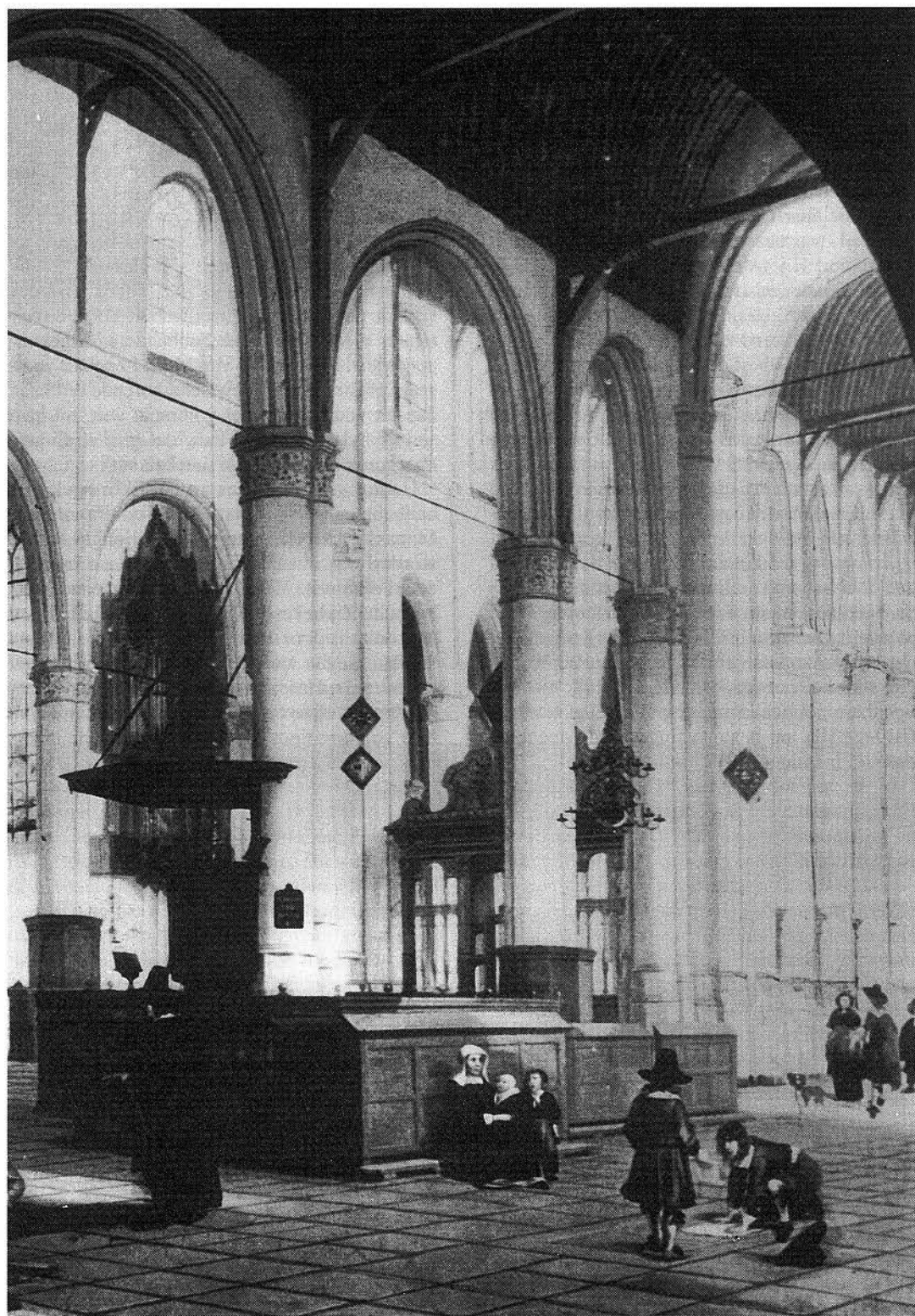
Als men aan Jacob Lepelaer vraagt wie hem had bevolen de predikant te helpen, zegt hij van mening te zijn "...dat ijmant, siende sijnen naesten gewelt doen, sculdich en gehouden was denselven te verdedigen ende te helpen". Op de vraag waarom hij nu juist dominee X heeft geholpen, antwoordt hij slim dat hij hem niet op de preekstoel, maar "in 't heckje" geholpen heeft. Het is nu aan de Classis om deze Goudse aangelegenheid op te lossen "...sijnde het eerste ende voornaemste lidt des Classis...tot groot nadeel en ontstichtinge der vromen...en tot juchten der Papisten en andere Parthijen". Vooral dit laatste ligt de kerkenraad zwaar op de maag, omdat men juist op het leven en de leer van de rooms-katholieken en andere kerkgenootschappen voortdurend kritiek levert. Tenslotte wordt in de Synodevergadering besloten om het gebeurde "...door accommodatie ende amnestie bij te leggen ende off te doen". Lijsbeth Nathans wordt op haar verzoek door de magistraat gerehabiliteerd van de beschuldiging dat zij aan het handgemeen zou hebben deelgenomen.

*De naam van de betreffende predikant, Frederik Abbama uit Moordrecht, is in dit citaat vervangen door de letter X, daar de steeds terugkerende, voluit geschreven naam storend werkte op de tekst.

In 1655 wordt Jacob Lepelaer berispt omdat hij gebruik maakt van de diensten van de voorzan-

ger in het Tuchthuis, Ysbrant Dirckx,⁴ met wie hij bevriend is. Het wordt hun verboden om hun functie zittend uit te oefenen. In datzelfde jaar wordt Pieter Jansz tot 'pestbezoeker' benoemd "...voor de vertroosting van de zieken in het Pesthuijs"⁵. Er groeit kennelijk een bewustzijn, dat de kans op het overbrengen van besmetting door een algemene 'sieckentrooster' niet ondenkbaar is. Genoemd risico was een kleine twintig jaar daarvoor al onderwerp van gesprek in de vergadering van 17 mei 1636, een jaar waarin de pest veel slachtoffers maakte. Men vroeg toen aan diaken Gabriel Vinck, de voorganger van Jacob Lepelaer, of hij de pesthuizen nog wel wilde bezoeken. Vinck antwoordde "dat hij vastbesloten is te gaan naar alle pestlijders bij wie hij geroepen wordt". Sommige broeders zagen hem dan liever niet in de vergadering, ook het ophalen van de aalmoezen, hetgeen tot zijn taak behoorde, vond men riskant. Men twijfelde er zelfs aan of andere zieken hem nog wel wilden ontvangen. Het gevolg was dat aan de magistraat de aanstelling van een tweede ziekentrouster werd aanbevolen. Op 24 augustus 1636 werden er mogelijke kandidaten genoemd voor de post van "ziekentrouster van de pestlijders": de koster Leendert Matthijsz, Joris Paton, Jan Verstraeten, Isebrant den Tuijnman en Nathan Bas, de legwerker in de Wijje-poort". Twee predikanten kregen de opdracht te onderzoeken wie van hen het meest geschikt was, maar op 6 september had de magistraat nog niets van zich laten horen.

De taak van voorlezer-voorzanger vereist een veelvuldige aanwezigheid in de kerk, niet alleen op zondag, maar ook tijdens doordeweekse en bijzondere diensten. Tijdens de (wellicht lange) preken wil Jacob wel eens in slaap sukkelen of, om dat juist te voorkomen, een luchtje scheppen. Daarbij dreigt het gevaar dat hij niet oplet wanneer de kinderen van de catechisatie hun tekst voor de gemeente moeten opzeggen. Hij wordt op het matje geroepen en krijgt te horen "dat hij sich onthoude van slaepen", dat hij tijdens de dienst de kerk niet mag verlaten en dat hij de 'catechismusprove' van de kinderen op tijd moet overhoren. Tot op hoge leeftijd, hij is dan rond de tachtig jaar, vervult Jacob Lepelaer zijn taak; men werkte zolang de gezondheid het toeliet! Zijn opvolger is Crijn van Reeuwijk, op 11 november 1700 "...tot voorlezer van de groote kerke mede tot krank-bezoeker van de Magistraat verkoren zijnde". In 1923 wordt in de St.-Janskerk de functie van voorlezer afgeschaft, voornamelijk om financiële redenen.

Bij dit doophek speelde zich in 1646 het rumoer rond dominee F. Abbama af. Detail uit een schilderij van Hendrik van Vliet (1622). National Gallery, Melbourne.

Marijtje Lepelaer vult een 'strontpot' voor dominee Sceperus.

Niet alleen Jacob Lepelaer, maar ook zijn broers en zusters houden de gemoederen van de kerkenraad bezig. Marij bijvoorbeeld, heeft weinig op met dominee Sceperus en laat dit duidelijk blijken!

Dominee Jacobus Sceperus, die in 1638 van Oostzaan naar Gouda kwam en hier in 1678 overleed, was een markante, maar ook omstreden figuur. Hij woonde met zijn gezin aan de Lange Tiendeweg (nr. 33) in het huis genaamd 'De Eijerkorff'. Zijn felle verzet tegen het opbloeiende rooms-katholicisme en zijn ongezouten kritiek op allerlei volksvermaken zoals de kermis en het Sint-Nicolaasfeest, leverde hem nogal wat vijanden op. Hij gaf in 1658 een boekje uit, getiteld 'Geschenck op geseyde St. Nicolaes avont', waarin hij van leer trok tegen deze traditie, die hij beschouwde als een overblijfsel uit de rooms-katholieke tijd. In datzelfde jaar verzoekt de kerkenraad aan de magistraat om "verbod en inbindinge te doen ontrent het coopen en vercoopen van kindergoet op St. Nicolaes Avont, mitsgaders oock ontrent het pleegen van alle insolventien (ongeregeldheden) achter straeten alsdan wordende gepleegt". Het stadsbestuur reageert onmiddellijk met een openbare publicatie aan de pui van het stadhuis (Bijlage III); nu is aantasting van de openbare orde op het eigen terrein in het geding!

In de vergadering van 30 maart 1645 komt Marijtjes aandeel betreffende een zeer ongewone gebeurtenis ter sprake: "Is verstaen dat de suspentie⁶ van Maritgen Lepelaers sal continuereen. Ende also geruchten gaen dat sij een seker vrouwspersoon met naeme Haesjen soude aengesocht hebben, om aen de deure van de praeside (dominee Sceperus) ontucht te plegen, ende aen deselve een dreck-pot te hangen, is verstaen dat men de selve saecke met den eersten sal ondersoecken en nae bevindt van saecken in aller ernst te procederen".

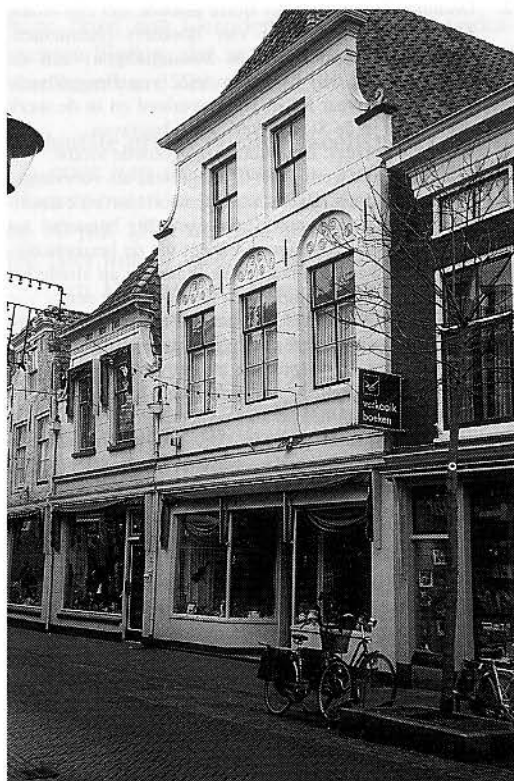
'Stijff inde kaecken, maer slap inde saecken'.

Dus wordt Haesje Gerrits Vervel voor de vergadering van 27 april 1645 ontboden. Wanneer zij haar verhaal doet, weten de broeders niet wat zij horen! Haesje vertelt "...hoe sij van Marijtjen Lepelaer (dewelcke doorgaens veel quaets in haer huijs spreekt ende lastert van ds. Slapperius, defigurerende (bedoelende) daer meede Sceperus, was versocht en aengeport geworden omme een strontpot ke de deure

van Sceperius te hangen, dat sij met erwten ende bonen werpen en goijen soude in de glasen van de opgemelten Sceperus, ten eijnde hij off ijmant van de sijne daer op uijt-comende, de pot dien op het lijff vallen sou. Voort dat Marij Lepelaer de pot daer toe gegeven had, ende deselve met dreck gevult sijnde, was van Haesjen, met saemen de jongste dochter van Manasse Steevens, out ontrent 13 a 14 jaeren, genaemt Francijntje genomen, om het geseijde te effectueren. Doch dat sij, Haesjen, onder wegen begon een aff-schrick te krijgen om sulcx voor de deure van een praedicant te doen, onverrichter saecke (de dreck hebbende wechgeworpen) weeder ten huijse van Marij Lepelaer voorszeld gecomen was, dewelcke horende uijt haer, dat het voornemen niet volbracht was, tot haer seijde: 'Ick hoor wel Haes, dat ghij stijff inde kaecken, maer slap inde saecken sijt'.

Haesje verklaart alles zo eerlijk mogelijk te hebben verteld en verzoekt om ook Francijntje Manasse te ondervragen. Het jonge meisje wordt thuis, in aanwezigheid van haar moeder, door dominee Vogelsanck en een ouderling bezocht. Zij bevestigt Haesjes verhaal en vertelt hoe ook zij door Marij Lepelaer was aangezet "tot het plegen van de voorgemelte vuijlicheijt" en evenals Haesje, onderweg berouw kreeg. Verder "screijde en beclaegde de dochter dat sij haer so verre door Marij Lepelaer hadde laeten gebruikken". Het Notarieel Archief (Bijlage IV), geeft een andere lezing van het gebeurde.

Als Marij Lepelaer, geheel tegen haar gewoonte in, voldoet aan het verzoek om in de vergadering van 29 juni 1645 te verschijnen, is zij vergezeld van haar broer Jan, die pachter is van diverse imposten, zoals bier en zout⁷. Hij staat erop met zijn zus binnen gelaten te worden, zo niet, dan vertrekken zij beiden. Dit herhaalt zich nog enkele keren, bij welke gelegenheid zij "de vergadering seer smadelijck bejegenen". Op 2 augustus brengt Marij zelfs twee broers mee en verklaart "dat se sonder haer broeder Jan niet incomen en wilde noch soude, al waer het oock dat de kerckenraet haer duysentmael quame te ontbieden". Op 5 oktober geeft de kerkenraad toe en vraagt men Marij, wat zij heeft te antwoorden op de tegen haar ingebrachte beschuldigingen. Als zij zwijgt neemt broer Jan het woord, "met groote trotsigheijt" en leest een verklaring voor ter verdediging van zijn zuster. Wanneer Marijtje in haar zwijgen volhardt, geeft de kerkenraad de zaak in handen van de Classis, tegelijk met enkele andere actuele problemen die om een oplossing vragen.

Het grote huis in het midden ('De Eijkerkorff') staat aan de Lange Tiendeweg 33. Hier woonde dominee J. Sceperus met zijn gezin. Zijn pastorie werd in 1646 doelwit van de boze plannen van Mark Lepelaer. Het pand vormt nu onderdeel van Hulscher & Plak Woninginrichting. Rechts de boekhandel van F. Verkaaik.

Hoe het afliep met Marij, Haesje en Francijntje.

Nadat Marij en haar zuster Lijsbeth nog herhaaldelijk in opspraak zijn geweest, beginnen beiden het jaar 1647 met een schone lei en schrijven aan de kerkenraad 'dat zij wel tot een gesprek bereid zijn'. In weerwil van hun spijtbetuigingen gaat de kerkenraad niet over één nacht ijs. Pas als blijkt dat Marijtjes berouw oprecht is, wordt in de vergadering van 22 september 1647 besloten dat alles wat over haar in de notulen staat geschreven "van nul en gener waarde zal zijn ende als noijt gepasseert". Het gezegde 'een vos verliest wel zijn haren, maar niet zijn streken' geldt ook voor Marij. In 1653 vraagt Jacob Lepelaer om een attestatie voor Claes Dircksz van Roon en Marichjen Ariens Lepelaer. Heeft Marij uiteindelijk nog een levensgezel aan de haak geslagen? Dan is ook hij niet van onbesproken gedrag, want de attestatie wordt hun geweigerd 'vanwege de kwade

geruchten' die over het paar gaan. Vanaf die tijd wordt er niets meer over haar vermeld, behalve dat ze in mei 1664 in de St.-Janskerk is begraven, zevenenvijftig jaar oud.

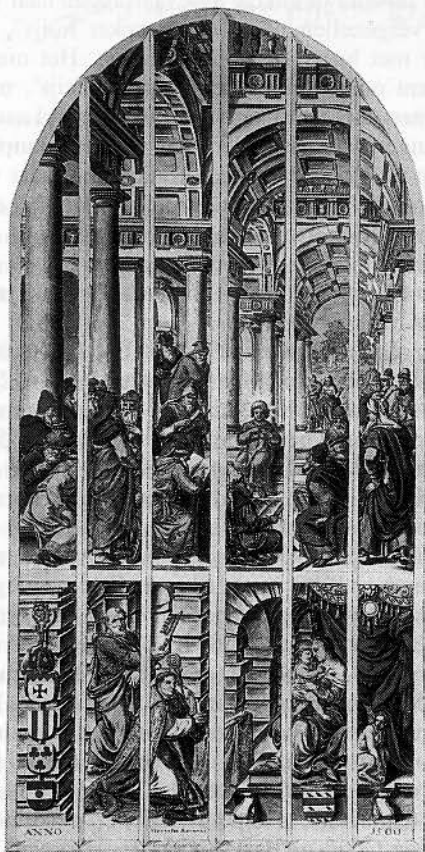
Over Haesje Vervel wordt niets meer vernomen, maar van Francijntje Manasse gaat in 1654 het gerucht "dat se een kint sou hebben in hoererie". Zij weigert om voor de kerkenraad te verschijnen, maar in februari 1655 vraagt haar moeder of enkele afgevaardigden haar willen vergezellen naar "een seecker huijs", om daar met haar dochter te spreken. Het meisje bekent onder tranen haar "oncuijsheijt", maar beweert met nadruk dat ze van niemand anders zwanger was geworden, dan van een kuiperszoon uit Rotterdam, die officieel met haar was verloofd. Tot haar grote droefheid was hij echter in de Engelse Oorlog³ gesneuveld.

Arent Lepelaer III, (glas)schilder en tekenaar.

Over deze Arent is in september 1998 uitgebreid gepubliceerd⁹. Daarbij is het jaar 1642 per abuis als zijn geboortedatum vermeld: Arent III werd geboren/gedoopt op 25 augustus 1655 als zoon van Jacob Lepelaer en Hester Antipas van der Borre. Doopgetuigen zijn Hester Dircx en Marij Lepelaer. Op 11 november 1681 trouwt hij met Maria Moors, na haar overlijden in november 1689 met Anna de Bruijn, jongedochter van Bodegraven. Hun enige kind, geboren en gedoopt op 20 juli 1695 wordt tien dagen later begraven; Anna overlijdt op 21 augustus 1725. Arent III is de 'artist' van de familie. Zijn vaardigheid in het tekenen en (glas)schilderen bezorgen hem talrijke opdrachten, zowel van het stadsbestuur als van de kerk. Zijn belangrijkste prestatie is ongetwijfeld het naschilderen van de Goudse Glazen op kalfsperkament, om de daarin aanwezige kleuren vast te leggen, waartoe hij in 1688 is gecontracteerd. Hij woont van 1690 tot 1726 aan de Zeugstraat (nr. 32). In 1690 verschijnen Arent, zijn zuster Anna, haar man Jacobus Gerritszn Knunnick en Gerrit Franzen Sarbrugge, die met zijn zuster Maria is getrouwd, voor de kerkenraad. Zij bieden hun verontschuldiging aan over een voorval, gepasseerd in 1688, "verzoekende dat sij wederom in de gemeenschap mogten werden aangenomen, wenshende dat het voorgaande niet meer mogte gedagt werden en belovende sig als eerlijke en stigtelijke lieden te sullen gedraagen, of ook anders sig alle kerkelijke tugt en discipline te willen onderwerpen". Arent houdt woord en is vanaf 1708 zelfs geruime tijd

lid van de kerkenraad. Op 17 januari 1732 wordt hij onder het gelui van drie grote klokken in de St.-Janskerk begraven "in de Oude Noordzijde". Daarna wordt het stil rond de Lepelaers.

Bron: Archief Hervormde gemeente Gouda, acta kerkenraad inv. nrs. KA 1 en volgende.

Tekening in kleur op perkament van Glas 13 in de St.-Janskerk, voorstellende 'De twaalfjarige Jezus in de Tempel', vervaardigd door Arent Lepelaer in 1697. AHGG, foto: Wim Scholten.

Noten:

1. Notarieel Archief 449 II/286, notaris Adriaan Jongkind: 21 juni 1670: "Inventaris van de boedel van de overleden Arent Lepelaer - in zijn leven bode - op verzoek van Hillitgen Willems, zijn weduwe en Jacob Lepelaer en Louis Woutersz., executeurs". Arent laat onder meer na: een huis en erf in de Nieuwsteeg, belend aan de oostzijde Cornelis Pietersz Mul en aan de westzijde Aert Albers, metselaer. Verder rentebrieven, zilver, goud, kleding, tapijten, koper-, ijzer-, blik-, aarde-, hout- en schilderwerk, stoelen, kannen en kruiken.
2. Dominee Antipas van der Borre woonde met zijn vrouw Jannichen Sijbrants en vier dochters (Jannichjen, Levijntgen, Hestertgen en Susannichgen) aan de Oosthaven 38. Hij kwam in 1622 van Bergambacht naar Gouda, waar hij in 1633 overleed en in de week van 17 juli in de St.-Janskerk werd begraven.
3. Bejaarde dochter: een oudere, ongehuwde vrouw.
4. Ysbrant Dirx werd in 1649 aangesteld als voorzanger in het Tuchthuis, tevens was hij voorlezer bij catechisaties. Op 6 augustus 1665 werd hij benoemd tot Pestbezoeker: "Alsoo men bekend dat de besmettelijcke sieckte wederom begint toe te nemen en alrede het Pesthuys geopent sijnde, sich aldaer eenich aental van siecken bevindende, welke nootsaeckelijck nae de ziecken dient geassisteert door gebeden, vertroostinge en andersins, so is de praeses en den ouderling Van de Herder gecommitteert om gedienslich haere Achtbaren de heeren burgemeesters te versoecken, ten eynde dat seecker bequaem persoon daer toe mochte werden gedespiciert ten eynden als vooren, en daer toe te recommanderen Isbrant Dirksen". Nadat Ysbrant door dominee J. Zas is geëxamineerd, krijgt hij een aanstelling voor drie maanden. Het is goed mogelijk dat hij zelf ten offer is gevallen aan de pest, want op Oudejaarsdag 1665 biedt Jacob Josephs van Spieren, "wonende op de Vercke-Merckt" zijn diensten aan "...om te wesen pest-besoeker in de plaets van den overleedenen Ysbrant Dirckx". De keuze valt echter op Pieter Jansz, die dit ook al was in 1655. Het aantal pestzieken is echter zo gering "waer voor God sij gedanck", dat zijn aanstelling nog een of twee weken wordt uitgesteld.
5. Na overleg van goede getuigschriften was Pieter Jansz in 1655 aangesteld als pestbezoeker, na te zijn geëxamineerd door dominee Johannes Zas.
6. Opschorting, om haar toe te laten aan het Heilig Avondmaal
7. Notarieel Archief 411/177v. notaris Gijsbert Puttershouck. 5 juli 1659: Verschenen Aldert Vromert, peijlder, Luijt Aldertsz. Vromer, deurwaarder en Jan Spiering, gerechtsbode. Verklaren ten verzoeke van Jan Lepelaer, pachter op de impost van bieren, dat zij op donderdag 3 juli peiling hebben gedaan bij Jan Brant, waard in de 'Kaetsbaen'; dat zij 3 halve vaten bier hebben aangewezen en dat Jan Brant zei verder geen bier meer te hebben etc. Idem, 411 II/82. Geeft Jan Lepelaer, pachter op het impost van zout, volmacht aan J. van den Vijver, procureur om proces te voeren tegen Harmen Wijnants, schipper van Rotterdam
8. Eerste Engelse Oorlog 1652-1654. De eerste van vier oorlogen tussen de Noordnederlandse Republiek en Engeland, in de zeventiende en achttiende eeuw.
9. Henny van Dolder - de Wit, Met tekenstift, burijn en penseel. De prenten- en schilderijencollectie van de St.-Janskerk te Gouda. Gouda, Fonds Goudse Glazen (1998).

Bijlage I.

" Bij occasie van 't vorige is gesproken dat men seijde, dat Jacob Arents Lepelaer bij de AA Magistraet soude gestelt zijn in plaetse van Gabriel Vinck in de diensten van voorleser, vorsinger ende selfs van sieckentrooster. De E vergaderinge verstaet met droefheijt, dat sulx sonder de minste kennisse van den E kerckenraedt is gedaen; ende alsoo niet en can overgesien werden; doch dese saecke van gewichte zijnde, in dewelcke voorsichtelijk dient gehandelt te werden; sal men daerover in vollere vergaderinge handelen. Ende sal tot dien einde in 't begin dienen een extract te hebben van die resolutien des A Magistraet, om in alles met goeden gronde voort te gaen. Sal daerom op morgen de E vergaderinge extraordinaris bijeen geroepen worden". (AHGG, KA 2, 1v).

Bijlage II.

" Wel te weten dat mijn beroepinge tot de voorsejde ampten noch niet voltrocken en is, ende daerom, soo ick meyn, niet kerckelick genoegh kan wesen, dewijle ick noch van de kerckenraedt niet geexamineert, ende aengaende mijn bequaemheijt ondersocht en ben, doch segge daer bij dat mij sulcks niet te lasten behoort, noch kan geleyt werden, dewyle ick alle kerckelicke middelen ter handt hebbe genomen, ende deselve bedieninge van die predicanten, ouderlingen en diaconen versocht hebbe, ten deele door mij, ten deele door mijn vader, sulck dat ick geen beswaernisse daer door in mijn gemoet hebbe... Maer wel beswaert ben geweest, dat die predicanten mij, die nochtans haer lidtmaet ben, die gesejde ampten off schynen te misgunnen, dewyle sy my niet willen ondersoecken, veel weyniger tot noch toe stellen; ofte qualick te nemen dat ick, benefens de leden des kerckenraets, voor die Heeren Magistraten als myne betale-heeren gekent ende gee[e]rt hebben". (AHGG, KA 2, 21r en v).

Bijlage III.

"Publikatie gedaen van de puije, tot weeringe van 't vercoopen van St. Nicolaes goet.

Den Schout met mijn Heeren van den Gerechte hebben om seeckere reedenen haer daer toe moverende, gekeurt ende geordonneert, keuren ende ordonneren mits dezen, dat niemant met eenige craemen off waeren, die men St. Nicolaes goet noemt, en sal mogen op de Marckt ofte elders voorstaen op St. Nicolaes Avont, off dagh, niet alleen nu, maer oock in toecomende tijden, anders dan elcx in sijn eijgen huijs, off dat hij in huijre bewoont; son-

der dat daer toe eenige huijsen off pothuijsen gehuijrt, of bij vergunningh oft toelating gebruijckt sullen mogen worden, op de verbeurte van de waeren, en daerenboven op de boete van ses guldens.

En also als dan groote petulantie (rumoer) en stouticheijt wert gepleegt die niet en staet te verdraegen, daer teegens in alle manieren dient te worden versien. So is 't dat mijne Heeren van den Gerechte gestatueert hebben, dat geene jongens, off eenige andere wie het oock soude moogen wesen, haer sullen vervorderen eenige insolventie te gebruijcken op poene van dadelijck geapprehendeert (gevangen gezet) te werden, onder de trappen van het Stadthuijs deser steele, ende aldaer te sitten tot discretie van mijn Heeren van de Gerechte. Ende dat de Bailljouw, sijn Steedehouder, ende des Heeren Dienaers volcomen gelooff (volmacht) sullen hebben in 't apprehenderen van de overtreders. Gepubliceert den 3 december 1658".

Bijlage IV.

Inv. nr. 137 I/171 notaris Th. of Dirck Vlack.
17 september 1645.

"Verclaren Pieter Willemsz. van Antwerpe, laeckenwercker binnen Gouda en Cathelijne Kempenaers, zijn huisvrouw ten verzoeke van Maria Lepelaer, ongetroude dochter, te weten, dat tijdens de laatste Vasten op zekere morgen om circa 07.00 uur bij hen is gekomen: Haesken Geraerds Vervel, huisvrouw van Nicolas dú Pú, die heel kwalijk trevreden is geweest dat de avond tevoren omtrent 22.00-22.30 Maria Lepelaer - zonder oorzaak - door een opmerking van Francine Manasses grote opschudding heeft gemaakt. Zeggen de deposanten dat Francine Manasses - die bij hen is gekomen - de oorzaak geweest is van al het gekrakeel en dat zij Haesken had opgestookt. Verklaard Pieter Willemsz. te weten dat Haesken Geraerds afgelopen april ten huize van ds. Sceperus is geweest om daar akte of attestatie te krijgen van haar kerckelijke geboden" (ondertrouw).

Peter Ernst is medewerker van de Streekarchiefdienst Hollands Midden. Hij stelde een uitgebreide genealogie samen van de familie Lepelaer en onderzocht notariële akten en politierapporten, waarin hun namen worden genoemd.

VERENIGINGNIEUWS

BOEKAANKONDIGINGEN

Voor de Oudheidkundige Kring "Die Goude" is 1999 een productief jaar. Verscheen in mei Ignatius Walvis' *Goudsche onkatolieke kerkzaken*, bezorgd en ingeleid door ons ex-bestuurslid P.H.A.M. Abels, in november zien twee nieuwe bundels het licht.

Allereerst het boek *Gouda in druk. Bibliografie van Gouda tot 1995*, samengesteld door J.W.E. Klein en ons bestuurslid N.D.B. Habermehl. *Gouda in druk* komt voort uit het project Stads-geschiedenis, dat beoogt in 2002 een nieuwe integrale geschiedenis van Gouda uit te brengen. Het voornaamste gedeelte van *Gouda in druk* vormt de uitgebreide, systematische ingerichte bibliografie van publicaties over Gouda. Hierin zijn niet alleen de erkend wetenschappelijke publicaties in boekvorm en in tijdschriften opgenomen. Ook veel krantenartikelen en "grijze" literatuur, zoals scripties staan erin vermeld. De bibliografie wordt voorafgegaan door levensschetsen van zestien belangrijke Goudse historici, veelal personen die uit hartstocht de geschiedenis van Gouda beschreven hebben. Al met al een uniek en door de levensschetsen ook lezenswaardig documentatie-apparaat. *Gouda in druk* is bedoeld voor iedereen die zich met de geschiedenis van Gouda bezighoudt. Het vormt een basis en een uitgangspunt voor elk verder onderzoek naar het verleden van de stad. De voor historici belangrijke vraag "Wat is geschreven over ...?", kan met deze uitgave vrijwel meteen worden beantwoord.

Het tweede boek dat in november zal verschijnen, is Walvis' *Het Goudsch Aarts Priesterdom* uit 1712, bezorgd en ingeleid door J.J. Hallebeek en M.F.G. Parmentier. Hoewel in de bezorgde tekst over het aartspriesterdom niet Gouda centraal staat, maar haar directe omgeving, vond het bestuur het handschrift van dusdanig belang dat tot uitgave werd besloten. In *Het Goudsch Aarts Priesterdom* worden de kerkelijke verwickelingen in de steden Schoonhoven en Oudewater beschreven, maar is er ook aandacht voor de gebeurtenissen in dorpen als Haastrecht, Polsbroek, Moordrecht, Bodegraven en Waddinxveen. Kortom een uniek document met veel nieuwe informatie, opgetekend door een tijdgenoot en nu voor iedereen toegankelijk gemaakt.

Beide boeken zullen in november worden gepresenteerd. Nadere berichtgeving volgt.

'OUDEWATER'

In 1997 is door de gemeente Oudewater de laatst bewaard gebleven touwbaanshuur in de historische binnenstad aangekocht. Bij de aankoop is besloten het pand te bestemmen als touwmuseum. Deze museale functie houdt de herinnering aan de voor Oudewater zo belangrijke touwindustrie levend.

Het is de bedoeling dat dit museum in het voorjaar 2000, na de restauratie, open gaat. Daarvoor moet er nog veel gebeuren. Inmiddels zijn wij dan ook druk bezig met de fondsenwerving en de opbouw van de collectie. Voor dit laatste willen wij ook een beroep doen op uw vereniging of stichting. U kunt ons helpen door bijgaand artikel over het touwmuseum in oprichting in uw periodiek te plaatsen. Zo bereiken wij wellicht nieuwe mensen die ons kunnen voorzien van objecten en informatie. Ook stellen wij het op prijs dat u relevante archiefstukken van uw vereniging aan ons toezendt.

Wij danken uw voor uw medewerking.

Met vriendelijke groet,
Namens het bestuur in oprichting
burgemeester en wethouders

Vorbereidingen touwmuseum in volle gang

Eeuwenlang was de hennepverwerkende industrie voor Oudewater de belangrijkste tak van nijverheid. Uit stukken van het lijndraaiersgilde blijkt dat in 1816 in Oudewater 49 touwbanen waren. Ongeveer een kwart van de bevolking zat 'in het touw'. De Ouderwateraren danken er zelfs nu nog hun bijnaam aan: geelbuiken, naar de van de hennep geel gekleurde schorten van de touwslagers. In de zestiende en zeventiende eeuw werd veel hennep geteeld in de polders rond Oudewater. De vezels dienden als

grondstof voor onder andere scheepstouw en visnetten. De grote bloei lag in de tijd dat Nederland wereldwijde faam genoot als zeevarende natie: de Gouden Eeuw. Oudewater was toen het centrum van de touwindustrie van heel Holland. En nog steeds is Touwfabriek Van der Lee, één van de twee laatste touwfabrieken die ons land rijk is, in Oudewater gevestigd.

De gemeente wil in Oudewater een touwmuseum vestigen om de herinnering aan het verleden levend te houden. Daarnaast is om de stad aantrekkelijker te maken voor toeristen en recreanten een tweede publiekstrekker naast de Heksenwaag zeer welkom. Een werkgroep van geïnteresseerde inwoners en een aantal deskundigen is inmiddels druk bezig met de voorbereidingen voor dit museum. De werkgroep wil de geschiedenis van de touwnijverheid en -industrie in beeld brengen aan de hand van een aantal thema's. Gedacht wordt aan het telen en bewerken van hennep (de vroegere grondstof van het touw), het productieproces van vroeger en nu, het economische belang voor de stad en de arbeidsomstandigheden. Daarnaast krijgt het museum een functie in het behoud en conserveren van gereedschappen en objecten die verband houden met de touwnijverheid. In het museum kunnen inwoners van Oudewater en andere bezoekers meer te weten komen over de betekenis van touw in de geschiedenis van Oudewater.

Het museum krijgt een passende locatie in de Reijersteeg in de enige bewaard gebleven baanschuur van de stad. De schuur is in 1997 door de gemeente aangekocht. Binnenkort neemt de gemeenteraad een besluit over herbouw van het pand in oude stijl. Voor de exploitatie en het beheer van 'Touwmuseum De Baanschuur' wordt een stichting in het leven geroepen. Als het meezit gaat het touwmuseum volgend jaar bij aanvang van het toeristisch seizoen open.

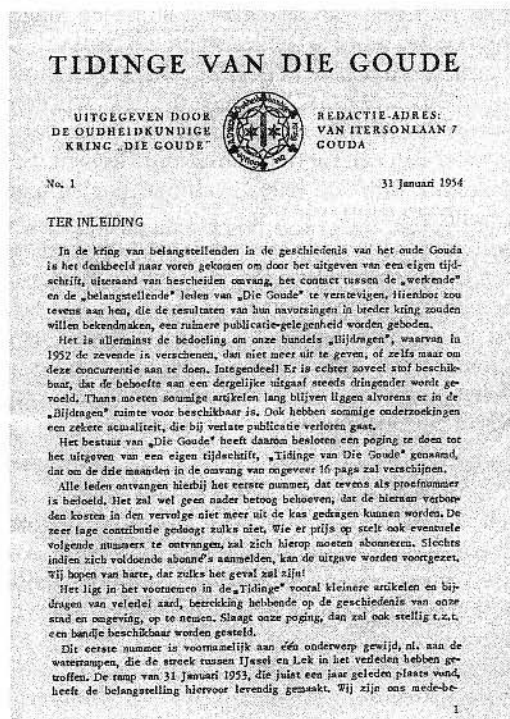
Objecten en informatie gezocht

Inwoners van Oudewater en omgeving kunnen helpen bij de inrichting van het touwmuseum. De werkgroep zou graag in contact komen met mensen die bereid zijn oude gereedschappen, werktuigen, oude foto's en tekeningen aan het museum ter beschikking te stellen. Als u materiaal heeft of een interessante informatie, dan kunt u contact opnemen met het stadskantoor, telefoonnummer 0348-56 69 75. Schrijven kan ook: Gemeente Oudewater, Stafbureau Burger en Bestuur, Postbus 100, 3420 DC Oudewater.

DE TIDINGE EN HET NIEUWE MILLENNIUM

Veertien jaar oud is nu het jasje waarin de *Tidinge* vanaf 1986 gestoken is geweest. Een mooi, degelijk en ondertussen zeer vertrouwd jasje, dat toch ook een beetje gedateerd begint te geraken en hier en daar een tikkeltje sleets is geworden. Die uitgave van 1986 verving het eenvoudige, gestencilde mededelingenblad dat vanaf 1983 was verschenen. De allereerste uitgave van de *Tidinge* overigens dateert uit 1954. Het bleef toen bij deze ene aflevering, bedoeld om de contacten tussen het bestuur en de leden te verstevigen. 'Dat er slechts één nummer is verschenen, kwam door het ontbreken van voldoende mankracht voor de redactionele activiteiten', zo luidde de verklaring in juli 1986.

Misschien is de huidige redactie van de *Tidinge* aangestoken door de millenniumkoorts, maar met instemming van het bestuur heeft de redactie besloten om met ingang van het jaar 2000 buiten- en binnenkant van het blad te

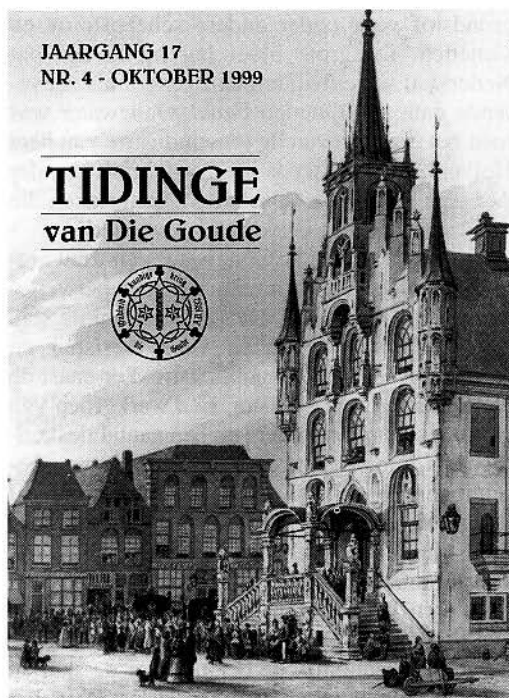
Voorblad van *Tidinge* van 31 Januari 1954.

vernieuwen, te verjongen, zo u wilt. Het formaat blijft gelijk: een stevig boekje dus, en niet het wat minder-standvastige grote magazine-formaat. Het omslag krijgt een eigentijdse vormgeving, met daarop door middel van afbeelding en tekst informatie over de aard en inhoud van de betreffende aflevering, met handhaving op de achterzijde van het fraaie logo, dat uit 1932 stamt. In elke aflevering zal een inhoudsopgave komen, de kolombreedte verandert, de rechter kantlijn wordt minder strak en de rubriksaanduidingen zullen pregnanter in beeld komen. Het colofon wordt achterin opgenomen, naast 'aanwijzingen voor de auteurs'.

Daarbij zal ook de inhoud een aanpassing ondergaan teneinde het blad actueler en misschien wel spannender te maken, waarbij de inbreng van de leden van *Die Goude*, en dus van de lezers van de *Tidinge*, op hoge prijs wordt gesteld. Er komt een nieuwsrubriek met vooraankondigingen van bijvoorbeeld lezingen, aandacht wordt besteed aan bepaalde aspecten van het stadhuis die ook van nut kunnen zijn voor de *Die-Goude*-leden die stadhuisdienst hebben, korte verslagen van evenementen worden opgenomen, de boekenrubriek blijft uiteraard gehandhaafd, er komt een 'meningenrubriek' en een column, verzorgd door de leden van de redactie, korte en lange interviews worden opgenomen en natuurlijk wordt volop aandacht besteed aan het verenigingsnieuws. Soms zal een rubriek worden overgeslagen, andere keren zal een onderwerp in meer dan een rubriek aan de orde komen. En daarnaast blijft de redactie ruimte bieden aan geschreven verhalen, anekdotes, wetenschappelijke artikelen, die alle een bijdragen vormen aan de geschiedschrijving van Gouda. Kortom, de redactie hoopt voort te gaan op het pad dat zij al vele jaren bewandelt, maar aangepast aan veranderende tijden en meer nog dan voorheen in het gezelschap van hen die de vereniging een warm hart toedragen.

De redactie

Voorblad van Tidinge van Oktober 1999

‘WAAGGEBOUW’

Van de gemeente Gouda ontvingen wij de onderstaande reactie.

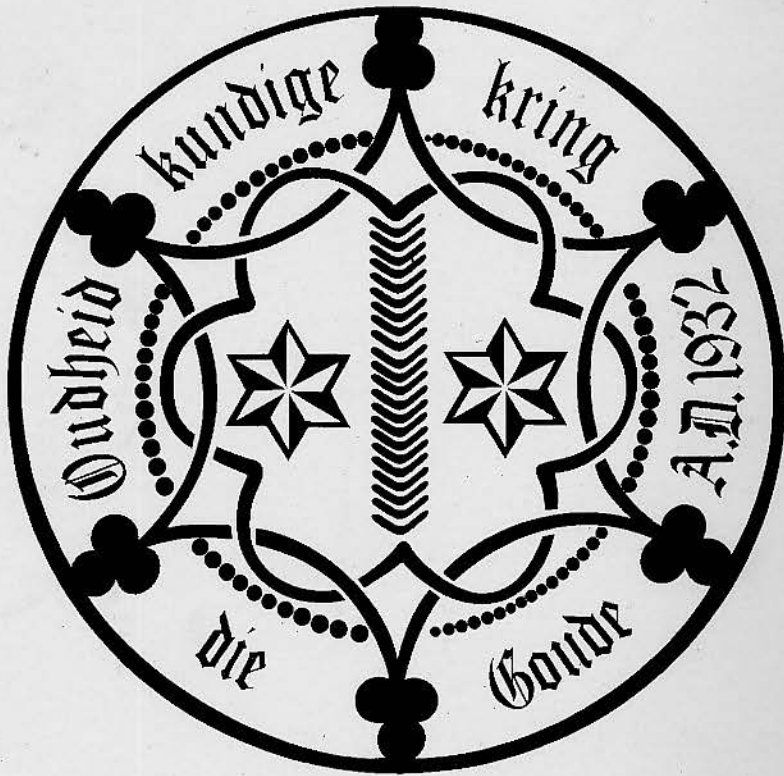
In uw fraaie uitgave "Tidinge" van juli 1999 lazen wij een artikel door de heer Chris de Zeeuw over het reliëf aan het Waaggebouw.

De heer De Zeeuw meent de oplossing van het raadsel van de koopman te hebben gevonden. Helaas moeten wij hem teleurstellen. De afgebeelde foto, waarop - naar wij aannemen - de conclusie van de schrijver is gebaseerd, toont niet de veronderstelde kaasboor in de hand van de koopman. Wel is een verbinding zichtbaar, die in het marmer is gehakt ter ondersteuning van de vooruitstekende arm.

Zoals u waarschijnlijk al wel bekend, is afgesproken dat de beeldhouwer op het replica de koopman een rol papier in zijn hand zal geven.

Overigens juichen wij het enthousiasme van de heer De Zeeuw toe en wij zijn dan ook heel benieuwd of ooit dit ontbrekende stukje historie zal worden gevonden.

Het hoofd van de afdeling SVM
J.A.P.M. Van Elzakker

Secr.: Postbus 307
2800 AH Gouda